

**Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка**

Богданна Гвоздецька

**СОЦІОЛОГІЯ:
МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**

**Навчально-методичний посібник
для напрямку підготовки «6.030601 Менеджмент»**

Дрогобич, 2015

УДК 316 (07)
ББК 60.5 р
Г 25

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № від 2015 р.)

Рецензенти:

С. А. Щудло, доктор соціологічних наук, професор кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

І. Л. Мірчук, кандидат філософських наук, доцент кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Відповідальний за випуск: Я. М. Комарницький, кандидат політичних наук, доцент кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Гвоздецька Б.

Г 25 Соціологія: методичні матеріали до семінарських занять : навчально-методичний посібник для напряму підготовки «6.030601 Менеджмент» / Богданна Гвоздецька. – Дрогобич : **Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2015. – 68 с.**

Навчальний посібник написано відповідно до програми навчальної дисципліни «Соціологія» для підготовки фахівців I (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «6.030601 Менеджмент», затвердженої вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка (протокол № 4 від 19.04.2015 р.).

Посібник містить теми лекцій, плани семінарських занять з методичними вказівками, форми організації самостійної роботи студентів, теми індивідуальних завдань, завдання для самоконтролю знань, Інтернет-ресурси, короткий словник соціологічних термінів, предметний та іменний покажчик.

ISBN

© Гвоздецька Б. Г.,
2015

© Редакційно-видавничий відділ
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка, 2015

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Теми лекцій	5
2. Плани семінарських занять і завдання для аудиторної та самостійної роботи	5
2.1. Виникнення і етапи становлення соціологічної науки.....	5
2.2. Соціологічне дослідження: організація та проведення.....	9
2.3. Суспільство як цілісна система.....	13
2.4. Соціальна структура і стратифікація суспільства.....	17
2.5. Соціологія особистості.....	20
2.6. Соціологія сім'ї та молоді.....	23
2.7. Економічна соціологія.....	27
2.8. Соціологія праці.....	30
2.9. Соціологія управління.....	33
2.10. Соціології культури та релігії.....	36
2.11. Етносоціологія.....	39
3. Організація самостійної роботи студентів	42
3.1. Методичні рекомендації до написання доповіді на основі опрацьованої додаткової літератури.....	43
3.2. Методичні рекомендації до виконання індивідуального завдання.....	44
3.2.1. Проблематика емпіричних соціологічних досліджень.....	46
3.2.2. Взірець інструментарію соціологічного опитування: анкета «Ціннісні орієнтації сучасного студентства».....	47
3.3. Методичні рекомендації до написання творчого завдання (есе).....	51
4. Завдання для самоконтролю знань	52
5. Інтернет-ресурси	58
6. Короткий словник соціологічних термінів	59
Предметний та іменний покажчик	66

В С Т У П

Сучасне українське суспільство перебуває у стані перетворення та переживає глибокі зміни суспільної свідомості. Соціологічний аспект мислення є важливою складовою розуміння зв'язку економічної сфери та суспільства, що сприяє плануванню, прогнозуванню й прийняттю правильних управлінських рішень. Вивчення соціології дає можливість майбутнім менеджерам виявляти соціальні аспекти при виконанні управлінських, соціально-економічних, інноваторських, професійних завдань та індивідуальних життєвих ситуацій. Соціологія намагається зрозуміти й пояснити: світ у процесі змін, глобалізацію суспільного життя, збереження соціальної стабільності, етнічність, прояви девіації, проблеми гендеру, міграційні процеси тощо.

Основна мета курсу – сформувати цілісне уявлення про соціологію як науку, виробити у майбутніх менеджерів соціальне мислення, сформувати соціологічне бачення соціальних явищ та процесів, навички використання соціологічних методів в організаторській та управлінській діяльності.

Основні завдання курсу:

- дати цілісне уявлення про соціологію як науку, її об'єкт і предмет, структуру і функції та історію розвитку соціологічної науки;
- оволодіти теорією та практичними навичками методики дослідження, техніки проведення та використання соціологічних досліджень, їх застосування у управлінській діяльності;
- сформувати у студентів соціологічне знання про суспільство як цілісну систему;
- сформувати навички застосовувати здобуті соціологічні знання при аналізі актуальних проблемам українського суспільства;
- дати цілісне уявлення про глобальні тенденції розвитку суспільства, його позитивні та негативні сторони.

Оволодіння соціологічною наукою ґрунтується на тісному взаємозв'язку з іншими навчальними предметами, зокрема з такими базовими, як філософія, історія України, економічна теорія і передбачає, що після цього курсу вони будуть вивчати правознавство, культурологію та політологію.

Навчальний посібник написано відповідно до програми навчальної дисципліни “Соціологія” для підготовки фахівців I (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженої вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка (протокол № 4 від 19.04.2012 р.).

Структура навчального посібника включає розширені методичні рекомендації, питання для дискусії, контрольні запитання, а також список літератури й літератури для самостійного опрацювання. У кінці міститься вірєць роботи для проведення підсумкового контролю, методичні поради до виконання навчально-дослідницького завдання, проблематика емпіричних соціологічних досліджень, вірєць соціологічного опитування, завдання для самоконтролю знань, Інтернет-ресурси, короткий словник соціологічних термінів, предметний та іменний покажчик.

Формами організації навчального процесу є *лекції, семінарські заняття, науково-дослідницька та самостійна робота студентів.*

1. ТЕМИ ЛЕКЦІЙ

1. Соціологія як наука про суспільство.
2. Виникнення і етапи становлення соціологічної науки.
3. Соціологічне дослідження: організація та проведення.
4. Суспільство як соціальна система.
5. Соціальна структура і стратифікація суспільства.
6. Соціологія особистості.
7. Соціологія сім'ї.
8. Соціологія молоді.
9. Економічна соціологія.
10. Соціологія праці.
11. Соціологія управління
12. Соціологія культури.
13. Соціологія релігії.
14. Етносоціологія.

2. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ АУДИТОРНОЇ РОБОТИ

Семінарське заняття 1 ВИНИКНЕННЯ І ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Мета заняття: з'ясувати соціально-культурні і наукові передумови виникнення соціології як науки, висвітлити роль О. Конта у становленні соціології як самостійної науки в ХІХ ст., охарактеризувати основні напрями і школи на початку розвитку соціологічної науки, розкрити сутність класичної соціології кінця ХІХ – початку ХХ ст., дати характеристику сучасним соціологічним теоріям, проаналізувати розвиток соціологічної науки в Україні.

Основні поняття: соціологічна наука, натуралізм, психологічний напрям у соціології, марксизм, теорія соціальної дії, соціологічний реалізм, структурний функціоналізм, теорія соціального конфлікту, теорія соціального обміну, психоаналітичні теорії, символічний інтеракціонізм, феноменологічна соціологія, політична соціологія, генетична соціологія.

План

1. Соціологія Огюста Конта. Основні напрями та школи соціологічної науки в ХІХ – початку ХХ ст.
2. Класична соціологія: німецька формальна соціологія (Г. Зіммель, Ф. Тьонніс), соціологія М. Вебера і Е. Дюркгейма.
3. Основні сучасні соціологічні теорії (структурний функціоналізм, теорія конфлікту).

4. Розвиток соціологічної науки в Україні.

Методичні поради

Готуючись до *першого питання* студенту потрібно охарактеризувати події та умови, які склалися в суспільстві на початку ХХ ст., що викликали потребу переходу від загальних абстрактних філософських роздумів про суспільство та тенденцій його розвитку, до позитивної науки про суспільство як живе функціонуюче утворення. Важливо звернути увагу на ідеї Клода Анрі де Ревруа Сен-Сімона, які лягли в основу системи позитивної філософії О. Конта.

Особливу увагу необхідно приділити засновнику соціології О. Конту. Він вперше вводить у науковий ужиток новий термін «соціологія», який з'являється після виходу в світ праці «Курсу позитивної філософії». Соціологія Конта базується на фактах і емпіричному й аналітичному дослідженні соціальних явищ, подібно до природничих наук. Слід звернути увагу на систему соціології О. Конта у якій він виділяє два розділи – соціальну статику та соціальну динаміку. Соціальна статика вивчає будову суспільства і виконує в структурі соціології роль теорії рівноваги. Соціальна динаміка відіграє роль теорії суспільного прогресу. Основний закон соціальної динаміки – закон зміни трьох стадій: теологічної, метафізичної і позитивної.

При розгляді цього питання необхідно проаналізувати два основні напрями соціологічної науки у ХІХ – початку ХХ ст. – натуралізм та психологізм. Звертаючи увагу на те, що це часи загального захоплення досягненнями природничих наук і максимального розвитку позитивістсько-натуралістичного світогляду. Характеризуючи натуралістичний напрям (соціологічний позитивізм) слід виділити такі його школи та їхніх представників: органістичну (Г. Спенсер), соціал-дарвінську (У. Беджгот, Л. Гумплович), расово-антропологічну (Ж. А. де Гобіно, Х. С. Чемберлен), географічну (Г. Т. Бокль, Л. Мечніков).

Обґрунтувати неспроможність «натуралістичних» спроб пояснити сутність соціально-історичних явищ шляхом орієнтації на еволюцію та відносно сталі закони біологічного світу. Це зумовило появу нового напрямку у розвитку соціологічної думки – психологічного (соціологічного психологізму). При аналізі цього напрямку дайте характеристику таким школам: «психології народів» (В. Вундт), «психології натовпу» (Г. Лебон), «психології наслідування» (Г. Тард) та інстинктивізму (У. Мак-Дугалл).

Аналіз *другого питання* вимагає осмислення неспроможності природничо-наукових та психологічних понять і методів у дослідженні суспільного життя, розкритті складності людини як істоти соціальної. Тут потрібно звернути увагу на нові соціологічні концепції, які стають певною передумовою професіоналізації соціології.

Видатна роль належить німецькій формальній соціології. Велику роль у цьому напрямку відіграє творчість Ф. Тьонніса. Предмет його уваги – дослідження сутності соціальних спільнот та процесів, які сприяють організації і функціонуванню людських співтовариств. Розкрийте сутність формальної

соціології Г. Зіммеля, згідно якого суспільство можливе як сукупність взаємодій форм і змісту, тобто історично зумовлених цілей і мотивів людських взаємин.

Розкрийте і осмисліть концепцію одного із найвпливовіших теоретиків соціології – М. Вебера, засновника «розуміючої соціології» і теорії соціальної дії. Охарактеризуйте теоретичну концепцію «соціологізму» Е. Дюркгейма, який вважав, що важливе місце в аналізі теоретичних проблем суспільства та особистості посідають поняття «норма» та «аномія». Більш детально проаналізуйте ці питання.

При підготовці *третього питання*, слід звернути увагу на різноманітність шкіл і течій сучасної західної соціології. Охарактеризувати та розмежувати макросоціологію – структурний функціоналізм (Р. Мертон, Т. Парсонс), теорію соціального конфлікту (Л. Козер, Р. Дарендорф) та мікросоціологію – теорію соціального обміну (Дж. Хоманс), психологічні теорії (З. Фройд, Е. Фромм), символічний інтеракціонізм (Дж.-Г. Мід, Г. Блумер), феноменологічну соціологію (А. Шюц). Детальніше проаналізуйте та зіставте макросоціологічні теорії – структурний функціоналізм та теорію конфлікту, зверніть увагу на своєрідність їхніх методів і понять, які відображають різні виміри життя людини, сучасні соціальні явища і процеси.

Висвітлюючи *четверте питання* проаналізуйте українську соціологічну спадщину, що дасть змогу краще зрозуміти стан сучасної вітчизняної соціології, її роль і значення у формуванні української державності та українського громадянського суспільства. Дайте характеристику протосоціологічному періоду розвитку соціологічної думки в Україні, періоду академічної соціології та її етапам. Осмисліть соціологічні розробки української соціології, зокрема такі з них, як політична соціологія М. Драгоманова, генетична соціологія М. Грушевського, соціальна наука Б. Кістяківського, соціологія державотворення В. Липинського, внесок у розвиток української соціології М. Шаповала та ін. На завершення охарактеризуйте розвиток соціології в Україні на сучасному етапі, її місце та роль в розбудові українського суспільства. Назвіть сучасних українських соціологів та проблематику соціологічного знання яку вони досліджують та розробляють.

Література

1. Захарченко М. В. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.) / М. В. Захарченко, О. І. Погорілий : Навчальний посібник [для студ. вузів]. – К. : Либідь, 1993. – 360 с.
2. Рабочая книга социолога / под ред. академика РАН Г. В. Осипова. – Изд. 4-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2006. – 480 с.
3. Ручка А. О. Курс історії теоретичної соціології / А. О. Ручка, В. В. Танчер – К. : Наукова думка, 1995. – 223 с.
4. Соціологічна думка України : навчальний посібник / за ред. М. В. Захарченка та ін. – К. : Заповіт, 1996. – 424 с.

5. Соціологія. Підручник для соціогуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів / К. Галушко, А. Ярошенко, В. Степико, А. Яковенко, та інші: гол. ред. В.Б. Євтух. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 12 – 39.

6. Соціологія : підручник / За ред. В. Г. Городяненка – 3-є вид., доп. і перер. – К. : «Академія», 2006. – 544 с.

7. Черниш Н. Й. Соціологія: підручник за рейтингово-модульною системою навчання / Н. Й. Черниш. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – С. 36 – 126.

8. Щудло С. А. Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник / С. А. Щудло, Т. М. Романів, І. Л. Мірчук. – Вид. 2-е. – Дрогобич : Вимір, 2007. – С. 20 – 59.

Контрольні запитання

1. Яке значення мав позитивізм О. Конта для формування і розвитку соціології?

2. Розкрийте зміст і функції «соціальної статистики» і «соціальної динаміки» в соціології О. Конта, покажіть їх специфіку та взаємозв'язок.

3. Які причини виникнення соціологічного натуралізму? Назвіть та охарактеризуйте школи натуралістичного напрямку в соціології.

4. У чому полягає особливість психологічного напрямку у соціології XIX ст.?

5. Хто був творцем розуміючої соціології і теорії соціальної дії?

6. Який вклад у соціологію зробив Е. Дюркгейм?

7. Назвіть основні напрямки західної соціології XX ст. і поясніть їх сутність.

8. Які етапи можна виділити у розвитку української соціології?

Література для самостійного опрацювання

1. Бурлачук В. Інтелектуальні манівці феноменологічної соціології / В. Бурлачук // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 4. – С. 97 – 118.

2. Валлерстайн І. Маркс і слаборозвиненість / І. Валлерстайн // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 50 – 66.

3. Мартинюк І. Протосоціологічна традиція у становленні категорії «інтерес» / І. Мартинюк, Д. Александров // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 152 – 171.

4. Макеєв С. Огюст Конт : біля витоків соціологічної уяви / С. Макеєв // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 2. – С. 184 – 198.

5. Тарасенко В. Науковий інтелект соціології / В.Тарасенко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 33-49.

6. Хуткий Д. Макросоціологічний підхід до виокремлення основних підсистем сучасної світової системи суспільств / Д. Хуткий, В. Мелько // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 42 – 54.

7. Урсуленко К. Соціологічна солідарність: розвиток поняття в історії соціології та сучасні інтерпретації / К. Урсуленко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 138 – 157.

Проблемні завдання

1. Стан сучасної вітчизняної соціології та її роль і значення у формуванні української державності.
2. Причини занепаду соціології в радянський період.
3. Місце та роль соціології у житті сучасного українського суспільства.
4. Сучасні соціологічні дослідження в Україні та їх організація.

Семінарське заняття 2

СОЦІОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ

Мета заняття: розкрити сутність соціологічного дослідження та проаналізувати його види, підготовку і організацію проведення. Виділити основні методи збору первинної соціологічної інформації, дати їм характеристику та виявити їхні переваги і недоліки в організації та проведенні тих чи інших соціологічних досліджень, розкрити сутність та значення вибірки, проаналізувати види вибірки та доцільність їх використання в тих чи інших ситуаціях та умовах, а також розглянути особливості конструювання соціологічної анкети, з'ясувати доцільність застосування соціологічної інформації.

Основні поняття: соціологічне дослідження, програма, гіпотеза, генеральна сукупність, вибіркова сукупність (вибірка), репрезентативність вибірки, респондент, опитування, експеримент, спостереження, аналіз документів, анкета, інтерв'ю, експертне опитування, соціометричний метод, емпіричне соціологічне дослідження, метод, програма соціологічного дослідження.

План

1. Методи збору соціологічної інформації.
2. Вибірка та її види у соціологічному дослідженні.
3. Соціологічна анкета, особливості її побудови.
4. Практичне використання результатів соціологічного дослідження.

Методичні поради

У першому питанні дайте характеристику основним методам соціологічного дослідження, що використовуються при збиранні первинної соціологічної інформації для аналізу конкретної соціальної проблеми. Проаналізуйте метод опитування як найбільш поширений метод збирання первинної соціологічної інформації, виділіть його форми, переваги та недоліки. Зазначте, що існує два різновиди опитування: анкетування та інтерв'ю.

Зверніть увагу на специфіку анкетування як однієї найбільш розповсюдженій на практиці форм опитування, його типи й особливості використання. Розкрийте суть групового, індивідуального, поштового та пресового анкетування. Дайте характеристику соціологічному інтерв'ю – співбесіді дослідника з опитуваним, яка проводиться за визначеним планом, обумовлює прямий контакт інтерв'юера з респондентом. У прикладній соціології розрізняють кілька видів інтерв'ю: формалізовані, вільні, сфокусовані, а також телефонні інтерв'ю, які останнім часом отримали найбільше розповсюдження, розкрийте їхні переваги та недоліки.

Розкрийте сутність спостереження у соціологічному дослідженні, його специфіку та види. Зверніть увагу, що на відміну від звичайного, наукове спостереження характеризується тим, що воно: підпорядковане чіткій дослідницькій меті; проводиться за розробленою процедурою; всі дані спостереження фіксуються в протоколах або щоденниках; інформація, отримана шляхом спостереження, піддається перевірці.

Розкрийте зміст методу експерименту в соціології, виділіть основні вимоги для його проведення. Проаналізуйте метод аналізу документів. Виділіть та розкрийте суть методів аналізу документів основним серед яких є традиційний, якісний аналіз. У багатьох випадках застосовують також і кількісний аналіз (контент-аналіз), який полягає у переводі в кількісні показники масової текстової інформації із подальшою статистичною обробкою.

Друге питання присвячене вибірковій сукупності (вибірці) – мікромоделі генеральної сукупності. Розкрийте сутність понять генеральна та вибірка сукупність. Виділіть вимоги до формування вибірки (репрезентативність, надійність). Дайте характеристику імовірнісним та цілеспрямованим вибіркам і зверніть увагу на те як ті чи інші передумови впливають на вибір застосування того чи іншого виду вибіркової сукупності. Поясніть, значення поняття «ремонт вибірки» та передумови, що обумовлюють його необхідність.

У **третьому питанні** охарактеризуйте соціологічну анкету як інструментарій для проведення анкетування – найбільш поширеного у практиці виду опитування. Дайте характеристику структурі анкети: вступній частині (вказується, хто і для чого проводить опитування, як подається інструкція щодо заповнення анкети, звертається увага на анонімність опитування); основній частині, яка містить блоки питань до опитуваних (а) блоки простих питань, нейтральних за змістом (крім пізнавальної мети, вони забезпечують полегшене входження респондентів у процес опитування, пробуджують їх зацікавлення, вводять у коло обговорюваних проблем); б) блоки складніших питань, які потребують аналізу і роздумів, активізації пам'яті, зосередженості й уваги. Саме тут міститься ядро дослідження, збирається основна первинна соціологічна інформація; в) заключні питання, які повинні бути достатньо простими, знімати психологічну напругу у респондентів, дати можливість їм відчувати, що вони брали участь у важливій і потрібній роботі); заключній частині (паспортичці), блоку запитань, що розкривають соціально-демографічні професійно-освітні, етнічні, культурні характеристики респондентів (вік,

сімейний стан, місце проживання, національність, рідна мова, ставлення до релігії, освіта, професійна підготовка, місце праці, стаж роботи, тощо).

Назвіть структурні елементи анкети, типи запитань та зверніть увагу на особливості побудови запитальника.

Розглядаючи **четверте питання** потрібно звернути увагу на практичне використання результатів соціологічного дослідження у сучасному суспільстві, що є передумовою для планування, прогнозування і прийняття правильних управлінських рішень. Охарактеризуйте форми і методи впровадження підсумків соціологічних досліджень у практику. Обґрунтуйте можливості застосування соціологічних знань у вашій професійній діяльності.

Література

1. Гіденс Е. Соціологія. Пер. з англ. – К. : Основи, 1999. – С. 617 – 636.
2. Соціологія. Підручник для соціогуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів / К. Галушко, А. Ярошенко, В. Степико, А. Яковенко, та інші: гол. ред. В.Б. Євтух. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. – С. 304 – 340.
3. Практикум з соціології : навчальний посібник [для студ. вузів] / за ред. В. М. Пічі. – Л. : Новий світ, 2004. – 368 с.
4. Павліченко П. Соціологія : навчальний посібник [для студентів]. П. Павліченко, Д. Литвиненко – К. : Лібра, 2000. – 255 с.
5. Піча В. Соціологія. Загальний курс : навчальний посібник [для студ. вузів]. / В. Піча. – К. : Каравела, 2008. – 248 с.
6. Черниш Н. Й. Соціологія: підручник за рейтингово-модульною системою навчання / Н. Й. Черниш –5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – С. 393 – 432.
7. Щудло С. А. Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник. / С. А. Щудло, Т. М. Романів, І. Л. Мірчук. – Вид. 2-е. – Дрогобич : Вимір, 2007. – С. 223 – 247.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення терміна «соціологічне дослідження», назвіть його види та основні етапи.
2. Що таке програма соціологічного дослідження, з яких частин вона складається?
3. Яка мета формування вибірки та від чого залежить обсяг вибіркової сукупності.
4. Що таке репрезентативність вибірки?
5. Назвіть основні види опитувань.
6. За яких умов застосовують у соціології експертне опитування?
7. Які вимоги висуваються до розробки анкети?
8. Висвітліть переваги та недоліки усіх методів зібрання первинної соціологічної інформації.

9. Наведіть приклади практичного використання результатів соціологічного дослідження.

Література для самостійного опрацювання

1. Дембіцький С. Теоретична валідність вимірювальної процедури і зміщення даних у соціологічному дослідженні / С. Дембіцький // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 99 – 118.

2. Дембіцький С. Теоретична валідизація вимірювальних шкал / С. Дембіцький // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 53 – 65.

3. Дембіцький С. Метааналіз: ключові поняття та основи обчислень (на прикладі даних крос-національних досліджень) / С. Дембіцький // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 3. – С. 160 – 174.

4. Винославська С. Exit-poll : методика дослідження в оперативному режимі / С. Винославська, М. Чурилов // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 189 – 196.

5. Головаха Є. Суб'єктивна надійність: теорія і метод вимірювання (ІСН) / Є. Головаха, А. Горбачик, Т. Любива [та ін.] // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 166 – 187.

6. Горбачик О. Комп'ютерна обробка текстів у якісних та кількісних соціологічних дослідженнях / О. Горбачик // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 166 – 187.

7. Коритнікова Н. Стадії підвищення рівня досяжності респондентів при проведенні інтернет-опитувань / Н. Коритнікова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 80 – 94.

8. Літвінов С. Застосування поняття відносної похибки оцінювання для розрахунку вибірки із генеральної сукупності з малою часткою ознак / С. Літвінов // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 2. – С. 141 – 150.

9. Міщенко М. Застосування вуличних опитувань у дослідженнях електоральних орієнтацій / М. Міщенко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 88 – 109.

10. Паніотто В. Криза в методах опитування та шляхи її подолання / В. Паніотто, Н. Харченко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – №2. – С. 3 – 19.

11. Прибиткова І. Статистичний аналіз і вимірювання в соціологічних дослідженнях / І. Прибиткова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 3. – С. 99 – 113.

12. Пігіда А. Про важливість коректного округлення кількості респондентів при побудові вибірки / А. Пігіда // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 3. – С. 150 – 159.

13. Пігіда А. Побудова оптимальної кластерної вибірки з урахуванням дизайн-ефекту / А. Пігіда // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2014. – №3. – С. 159 – 168.

Проблемні завдання

1. Необхідність та доцільність проведення соціологічного моніторингу.
2. Специфіка анкетування як однієї із форм опитування, його типи й особливості використання.
3. Методи соціологічних досліджень які використовуються для вивчення економічних та управлінських проблем.
4. Обрахуйте обсяг вибіркової сукупності при наступних вихідних даних: $N=4000$, $\Delta=0,03$ (0,01; 0,05). Проаналізуйте залежність між похибкою і вибірковою сукупністю.

Семінарське заняття 3 СУСПІЛЬСТВО ЯК ЦІЛІСНА СИСТЕМА

Мета заняття: з'ясувати сутність суспільства як соціальної системи, дати характеристику основним ознакам, внутрішній будові та історичним типам суспільства, звернути увагу на основні концепції та характеристики індустріального та постіндустріального суспільства, виділити та проаналізувати три основні аспекти суспільства як цілісної системи – соціальний інститут, організацію, спільноту, виявити проблеми стабільності й розвитку суспільства та прояви глобалізації і регіоналізації в Україні та у світі.

Основні поняття: суспільство, соціальна система, формаційний підхід, цивілізаційний підхід, інформаційне суспільство, соціальна спільнота, соціальний інститут, інституціоналізації, соціальна організація, соціальні санкції, соціальна зміна, регіоналізація, глобалізація, модернізація.

План

1. Сутність суспільства та історичні етапи суспільного розвитку.
2. Постіндустріальне суспільство: сутність та ознаки.
3. Соціальні інститути та соціальні організації як елементи суспільства.
4. Глобалізація і регіоналізація в Україні та світі як основні тенденції розвитку соціуму.

Методичні поради

Розгляд *першого питання* слід розпочати зі з'ясування сутності суспільства, виділити ознаки суспільства, а також дати характеристику основним його підсистемам. Розгляньте історичні етапи суспільного розвитку, особливо зверніть увагу на основні два підходи щодо виділення історичних етапів суспільного розвитку, а саме: формаційного підходу, автором якого є Карл Маркс, та цивілізаційного, автором якого є Уолт Ростоу, Даніель Белл та ін. Слід наголосити на відмінностях цих підходів, а саме на тому, що формаційна типологія суспільства базується тільки на економічних структурах та виробничих відносинах, в той час як поняття «цивілізація» охоплює всі

форми життєдіяльності суспільства – економічну, політичну, культурну та духовну.

Предметом вивчення **другого питання** є соціологічний аналіз постіндустріального суспільства. При розкритті цього питання слід звернути увагу на основні два підходи до виділення історичних етапів суспільного розвитку, а саме: *формаційного*, автором якого є Карл Маркс, та *цивілізаційного*, що ґрунтується на поглядах Уолта Ростоу, Данієля Белла та ін. Поняття «цивілізація», на відміну від формаційної типології суспільства, фіксує увагу не лише на економіці, а й на сукупності всіх форм життєдіяльності суспільства – економічній, політичній, культурній, духовній. Типи цивілізацій – більш глобальні, більш сталі утворення, ніж типи формацій. Необхідно звернути увагу на основні ознаки постіндустріального суспільства, а саме: переважання не промисловості, а інформаційно-комп'ютерних технологій, висунення на перший план теоретичної сфери економічної діяльності – сфери послуг, індивідуалізація виробництва і споживання, визначення провідної ролі науки, знань, отримання і розповсюдження інформації, розвиток демократії, формування нової системи суспільства.

Розгляд **третього питання** варто розпочати з визначення соціального інституту, який дає змогу створити міцну і стійку систему відносин між людьми у складному суспільному середовищі, сформувати соціальний порядок, необхідний для задоволення об'єктивних потреб щодо безпеки, збереження умов матеріального життя, соціальних благ, цінностей, культури тощо. Проаналізуйте внесок Г. Спенсера у розробку вчення про соціальні інститути, дайте їм коротку характеристику. Тоді виділіть основні соціальні інститути (економічні, політичні, соціальні, культурні та виховні) проаналізуйте їхні функції, розкрийте зміст процесу інституціоналізації.

Слід зауважити, що із соціальними інститутами тісно пов'язані соціальні організації – штучно сконструйовані спільноти людей. Охарактеризуйте два основні типи соціальних організацій – формальні і неформальні, з'ясуйте їхні ознаки та функції.

У **четвертому питанні** розкрийте зміст понять «глобалізація» та «регіоналізація». Зверніть увагу на глобалізацію як суспільні, політичні та економічні зв'язки, що перетинають кордони між країнами, у вирішальний спосіб формують долю тих, хто живе в кожній з таких країн. Проаналізуйте різні підходи до оцінки глобалізації: песимістичні й оптимістичні. Виділіть позитивні прояви глобалізації: поширення демократичних цінностей завдяки посиленню взаємозв'язку між країнами світу, зникнення перешкод для поширення інформації, забезпечення стандартів безпеки тощо, та недоліки: конфлікт уздовж культурно-цивілізаційних кордонів, який може спровокувати зіткнення цивілізацій, тероризм, поширення різноманітних захворювань, екологічна катастрофа тощо. Проаналізуйте прояви глобалізаційних процесів в Україні та у світі, а також процеси регіоналізації як наслідок політичного впливу глобалізації.

Література

1. Захарченко М. В. Історія соціології (від античності до початку ХХ ст.) / М. В. Захарченко, О. І. Погорілий : Навчальний посібник [для студ. вузів]. – К. : Либідь, 1993. – 360 с.
2. Практикум з соціології : навчальний посібник [для студ. вузів] / за ред. В. М. Пічі. – Л. : Новий світ, 2004. – 368 с.
3. Павліченко П., Литвиненко Д. Соціологія: навчальний посібник [для студентів]. / П. Павліченко, Д. Литвиненко. – К. : Лібра, 2000. – 255 с.
4. Піча В. Соціологія. Загальний курс / В. Піча : навчальний посібник [для студ. вузів]. – К. : Каравела, 2008. – 248 с.
5. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації : освіта, світогляд, дії. / Н. Скотна – Л. : Українські технології, 2005. – 384 с.
6. Черниш Н. Й. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання / Н. Й. Черниш. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – С. 127 – 147.
7. Щудло С. А. Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник. / С. А. Щудло, Т. М. Романів, І. Л. Мірчук. – Вид. 2-е. – Дрогобич : Вимір, 2007. – С. 60 – 80.

Контрольні запитання

1. Що таке «суспільство»? Чому людина не може існувати поза суспільством?
2. Назвіть і охарактеризуйте основні ознаки суспільства.
3. Порівняйте та охарактеризуйте формаційний та цивілізаційний підходи до виділення історичних типів суспільства?
4. В чому полягає різниця між доіндустріальним, індустріальним та постіндустріальним суспільством?
5. Назвіть основні соціальні інститути та їхні функції.
6. У чому полягає сутність процесу інституалізації?
7. Який позитив та негатив бюрократичної організації?
8. Поясніть який взаємозв'язок між соціальними інститутами й соціальними організаціями?
9. Які причини та наслідки глобалізації у сучасному світі?

Література для самостійного опрацювання

1. Бурлачук В. Ще раз стосовно питання : «Що таке суспільство?» / В. Бурлачук // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 5 – 20.
2. Гавриленко І. Мережеве суспільство як поняття, образ та історична перспектива / І. Гавриленко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 62 – 82.
3. Головаха Є. Основні етапи і тенденції трансформації українського суспільства : від перебудови до «помаранчевої революції» / Є. Головаха, Н. Паніна // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 32 – 51.

4. Кононов І. Донбас і Галичина в регіональній системі України / І. Кононов, С. Хобта, С. Щудло // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 73 – 98.
5. Кутуєв П. Світова система як предмет соціологічного аналізу : нова дослідницька програма Андре Гундера Франка / П. Кутуєв // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 2. – С. 17 – 35.
6. Куценко О. Україна у трансформаційних процесах : Quo vadis? / О. Куценко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 18 – 32.
7. Малиш Л. Рівень (не)довіри українців до інститутів та посадовців / Л. Малиш // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 35 – 52.
8. Малюк А. Теоретико-методологічні проблеми дослідження сучасної глобальної кризи / А. Малюк // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 4. – С. 22 – 50.
9. Малюк А. Формування довготривалої історичної кон'юнктури сучасної глобальної кризи / А. Малюк // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 27 – 45.
10. Мажак І. Інститут сімейної медицини в Україні : емпіричне дослідження структурних чинників дієвості / І. Мажак // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 134 – 150.
11. Лейн Д. Громадянське суспільство у старих і нових державах – членах ЄС. Ідеологія, інституції та просування демократії / Д. Лейн // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 2. – С. 37 – 58.
12. Малюк А. Дискурс глобалізації з точки зору світ-системного аналізу / А. Малюк // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 2. – С. 176 – 196.
13. Степаненко В. Глобальне громадянське суспільство : концептуалізації та посткомуністичні варіації / В. Степаненко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 2. – С. 156 – 175.
14. Степаненко В. Громадянське суспільство як дискурс та соціальний нормативний порядок у соціології Джефрі Александера / В. Степаненко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 5 – 23.

Проблемні завдання

1. Основні ознаки постіндустріального суспільства.
2. Внесок Г. Спенсера у розробку вчення про соціальні інститути та їх характеристика.
3. Причини неефективності бюрократичного механізму.
4. Соціальні зміни в сучасній Україні. Розкрийте їх тенденції та перспективи.
5. Суть глобалізації як чинника розвитку сучасного українського суспільства.

Семінарське заняття 4

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА І СТРАТИФІКАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА

Мета заняття: розкрити сутність соціальної структури суспільства, сформувані бачення соціальної стратифікації та її видів, виділити історичні типи соціальної стратифікації та теоретичні підходи до її аналізу, провести аналіз соціальної структури сучасного українського суспільства та стратифікаційних процесів, розглянути витoki середнього класу в Україні його соціальну роль та реальний стан, з'ясувати суть соціальної мобільності її типи.

Основні поняття: соціальна структура суспільства, соціальна стратифікація, рабство, каста, стан, клас, верства, соціальна мобільність, горизонтальна соціальна мобільність, вертикальна соціальна мобільність, абсолютна мобільність, відносна мобільність, маргінал.

План

1. Соціальна стратифікація: поняття та теоретичні підходи до її аналізу.
2. Стратифікаційна структура сучасного українського суспільства.
3. Соціальна мобільність, її причини й види.

Методичні поради

Висвітлення *першого питання* слід розпочати із визначення поняття «соціальна стратифікація», виділити основні властивості стратифікації. Розглянути історичні типи соціальної стратифікації: рабство, каста, стани, класи. Виділити особливості класової системи стратифікації, що відрізняють її від інших. Розкрити поняття «клас» та проаналізувати класову структуру суспільства за Л. Уорнером.

Необхідно проаналізувати характеристику трьох методологічних підходів до аналізу соціальної стратифікації: функціонального – Т. Парсонса, К. Девіса, конфліктного – К. Маркса і еволюційного – Дж. Ленскі, який є синтезом перших двох. Звернути увагу на підхід М. Вебера, в основі якого покладені економічний, соціальний і політичний критерії виділення страт.

Завершуючи дане питання змоделювати оптимальне співвідношення вищого, середнього та нижчого класів у соціальній структурі суспільства, виділити значення середнього класу у стабілізації суспільної ієрархії.

При розгляді *другого питання* необхідно дати характеристику сучасній стратифікаційній структурі українського суспільства. Провести порівняльний аналіз української стратифікації суспільства радянського періоду та за сучасних умов. Слід звернути увагу на два основні процеси, які характерні сучасній соціальній структурі українського суспільства – диференціації та поляризації, навести приклади їхніх проявів.

З'ясувати походження стратифікаційних верств в Україні, особливо, середнього класу. Необхідно зазначити, що середній клас в Україні є zdeформованим, оскільки його в основному складають підприємці, а не інтелігенція, яка внаслідок кризових процесів виявилась відкинutoю до нижчого класу. Важливо розглянути оцінку експертів-соціологів щодо

характеристики середнього класу в Україні та з'ясувати джерела його формування. Значення середньої верстви у соціальній структурі України, зокрема стабілізуюча роль, з'ясувати можливі шляхи її приросту. Зростання середнього класу – основна ціль політичних реформ сьогодення України.

Третє питання передбачає розгляд динамічних аспектів соціальної стратифікації, а саме переміщення людини в соціальному просторі, в суспільстві якому вона живе. Розкриваючи сутність соціальної мобільності необхідно виділити і охарактеризувати два основні типи соціальної мобільності – горизонтальну і вертикальну, а також виділити абсолютний і відносний рейтинги мобільності. Зазначити, що горизонтальні соціальні переміщення проходять в рамках групи, що утворюється на підставі номінальних параметрів, наприклад перехід працівника на іншу роботу без просування по кар'єрній драбині. Вони самі по собі не означають «соціального росту» індивіда, хоча за певних обставин, можуть прискорювати або уповільнювати його. Вертикальні соціальні переміщення передбачають перехід індивіда з нижчої страти у вищу, чи навпаки. Важливо вказати на роль інституту освіти у зростанні рівня соціальної мобільності. Набувши вищого рівня освіти, працівник підвищує і свою фахову кваліфікацію, може виконувати більш складну та відповідальну роботу і це дає йому підстави для одержання вищої винагороди за виконану працю, допускає до прийняття владних та управлінських рішень, створює можливості для користування певними привілеями.

Визначити поняття «маргінал». Розкрити причини появи маргіналів та особливості цього соціального статусу.

Література

1. Павліченко П. Соціологія : навчальний посібник [для студентів]. / П. Павліченко, Д. Литвиненко. – К. : Лібра, 2000. – 255 с.
2. Практикум з соціології: навчальний посібник [для студ. вузів] / за ред. В. М. Пічі. – Л. : Новий світ, 2004. – 368 с.
3. Піча В. Соціологія. Загальний курс: навчальний посібник [для студ. вузів]. / В. Піча / – К. : Каравела, 2008. – 248 с.
4. Черниш Н. Й. Соціологія : підручник / Н. Й. Черниш. – Л. : Кальварія, 2003. – 503 с.
5. Щудло С. А. Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник / С. А. Щудло, Т. М. Романів, І. Л. Мірчук. – Вид. 2-е. – Дрогобич : Вимір, 2007. – С. 81 – 93.

Контрольні запитання

1. Що означає категорія «соціальна структура суспільства»?
2. Які історичні типи стратифікації вам відомі?
3. У чому особливість еволюційного методологічного підходу Дж. Ленскі?
4. Хто такі маргінали, які причини їхньої появи та чи може суспільство в цілому бути маргінальним?

5. Дайте характеристику середньому класу в Україні, назвіть проблеми його становлення.
6. У чому полягає сутність соціальної мобільності? Назвіть її види.

Література для самостійного опрацювання

1. Коваліско Н. Соціальна стратифікація: теоретичні та методичні засади дослідження на регіональному рівні / Н. Коваліско // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 137 – 152.
2. Куценко О. Соціальні класи і політична мобілізація (порівняльний аналіз європейських країн крізь призму трьох типів класових розколів) / О. Куценко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 3. – С. 3 – 27.
3. Лейн Д. Еліти, класи та громадянське суспільство в період трансформації державного соціалізму / Д. Лейн // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 3. – С. 137 – 152.
4. Макеєв С. Концепція інституціонально відтворюваних соціальних нерівностей / С. Макеєв, С. Оксамитна // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 4. – С. 32 – 49.
5. Малиш Л. Спільне та відмінне у сприйнятті соціальної нерівності населення різних країн / Л. Малиш // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 4. – С. 97 – 120.
6. Оксамитна С. Міжгенераційна соціальна мобільність у фокусі академічних і соціально-політичних інтересів / С. Оксамитна // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 3. – С. 28 – 44.
7. Патракова А. Структурні складові відчуття місця в соціальній ієрархії / А. Патракова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 3. – С. 119 – 135.
8. Петрушина Т. Якість життя – головний критерій стану суспільства / Т. Петрушина, Ю. Саєнко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – №2. – С. 117 – 141.
9. Прибиткова І. Хроніки міграційних процесів в Україні до і після розпаду СРСР / І. Прибиткова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 41 – 77.
10. Симончук О. Робітничий клас в Україні: тренди рекомпозиції структури. Структурні складові відчуття місця в соціальній ієрархії / О. Симончук // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 38 – 65.
11. Симончук О. Клас дрібних власників в Україні у ХХ столітті / О. Симончук // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 1. – С. 84 – 111.
12. Соколова Г. Базова верства білоруського суспільства як можлива альтернатива середньому класу / Г. Соколова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 2. – С. 20 – 35.

Проблемні завдання

1. Проаналізуйте до якої верстви якого класу належать менеджери та економісти в Україні та розвинутих європейських країнах.
2. Соціальний статус менеджера в сучасному суспільстві.
3. Вищий, середній та нижчий клас у вашому місті, перспективи зміни їх статусів у найближчому часі.
4. Рівень престижності вашої майбутньої професії та перспективи його зміни.
5. Види соціальної мобільності у сучасному українському суспільстві.
6. Види соціальної мобільності та соціальні переміщення у вашому житті.
7. Соціальний клас та інтелігенція в українському суспільстві.

Семінарське заняття 5 СОЦІОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ

Мета заняття: з'ясувати зміст поняття особистості та особливості соціологічного аналізу особистості, проаналізувати процес соціалізації особистості його сутність, агенти, етапи та виявити формування соціальних типів особистості сучасного українського суспільства, розкрити внутрішні та зовнішні механізми регуляції поведінки особистості.

Основні поняття: людина, індивід, індивідуальність, особистість, статус, статусний набір, інтегральний статус, соціальний статус, особистісний статус, ранг, приписний статус, набутий статус, змішаний статус, соціальна роль, внутрішній конфлікт, міжособистісний конфлікт, соціалізація, ресоціалізація, десоціалізація, попередня соціалізація, професійна соціалізація, соціальний тип особистості, інтерес, мотив, стимули, ціннісні орієнтації, девіантна поведінка.

План

1. Особливості соціологічного аналізу особистості.
2. Процес соціалізації особистості у сучасному суспільстві.
3. Соціальні типи особистості сучасного українського суспільства.
4. Соціальна діяльність і поведінка особистості. Сутність і види девіантної поведінки особи.

Методичні поради

Готуючись до *першого питання* студенту необхідно звернути увагу на те, що особистість є об'єктом вивчення багатьох гуманітарних дисциплін – філософії, психології, антропології, тощо. На відміну від цих наук соціологія розглядає людину як надзвичайно пластичну істоту, здатну до значних соціальних адаптацій, але водночас вирізняє в людині соціально-типові характеристики – риси, якими наділені певні типи людей. Специфіка соціологічного підходу до особистості полягає в тому, що соціологія

намагається дослідити людину як найважливіший елемент суспільного життя. Соціологія розкриває механізм становлення людини під впливом соціальних факторів, розглядає шляхи і канали зворотного впливу особистості на суспільство, участь людини у змінах і розвитку соціуму.

Розкрити поняття «особистість», чітко розмежувавши терміни які використовуються у соціогуманітарних науках щодо людини в її різноманітних іпостасях. З'ясувавши поняття «особистість», порівняти його з поняттями «людина», «індивід», «індивідуальність» та розмежувати їх. Слід звернути увагу на те, що особистість в соціологічних дослідженнях постає в єдності соціальних особливостей, властивостей і рис, набутих під впливом культури, конкретного соціального середовища, у якому живе та діє людина.

Проаналізувати основні теорії розвитку особистості: теорії розвитку (Ч. Кулі, Дж. Г. Мід,) психоаналітичні теорії (З. Фрейд, Е. Фромм).

Аналіз *другого питання* вимагає осмислення сутності процесу соціалізації особистості, визначення агентів соціалізації, розкриття суті первинної та вторинної соціалізації. Виділення й характеристика факторів і механізмів соціалізації. Зауважити, що важливими етапами соціалізації є адаптація та інтеріоризація. В процесі адаптації індивід пристосовується до рольових функцій, соціальних норм, вчиться співіснувати з соціальними групами і суспільством в цілому. Продовженням адаптації є інтеріоризація – засвоєння соціальних норм, цінностей, ролей у процесі взаємодії з соціальним середовищем. Проаналізувати особливості процесу соціалізації особистості в сучасних умовах, а також звернути увагу на проблеми які виникають у процесі соціалізації особистості в сучасному українському суспільстві.

Розглядаючи *третьє питання*, необхідно проаналізувати соціальні типи особистості. Розкрити поняття базового, модального та ідеального типів особистості. Показати, як трансформаційні зміни в Україні протягом останніх десятиріч вплинули на формування нових соціальних типів особистості: «людина радянська», «людина пострадянська», амбівалентний, конформно-амбівалентний, нігілістично-амбівалентний, мозаїчно-амбівалентний. Проаналізувати сучасний стан соціологічних типів українського суспільства та на основі такого аналізу передбачити можливий варіант розвитку українського суспільства: до авторитарної влади, до бунту, до диктатури або ж до демократичної еволюції.

При підготовці *четвертого питання* необхідно розкрити такі поняття як «соціальна діяльність» і «поведінка особистості». Проаналізувати спонукальні чинники соціальної поведінки особистості, а саме – потреби та інтереси, на основі яких формується мотивація діяльності. Разом вони є основою ціннісного ставлення особистості до навколишнього світу і використовуються для дослідження регуляторів соціальної поведінки. Важливо висвітлити поняття «санкції» та дати аналіз основних видів санкцій, які використовує суспільство для регуляції поведінки людей.

Розглядаючи дане питання слід наголосити на тому, що соціологію цікавить не тільки типова соціально обумовлена поведінка людей, але й соціальне відхилення, тобто девіація – поведінка, що виходить за межі існуючих в суспільстві норм. Унаслідок різноманітних причин духовного,

економічного, політичного характеру в суспільстві завжди є люди з девіантною поведінкою. Необхідно виділити основні види девіантної поведінки такі як: злочинність (порушення законів); злочини без жертв (проституція, наркоманія, алкоголізм); самогубство (суїцид) тощо. Розкрити суть позитивної та негативної девіації. Варто наголосити, що час змінює норми і їх межі. Те, що вчора вважалося девіацією, сьогодні перетворилося на норму. Реакція суспільства на девіацію уточнює межі соціальних норм, сприяє соціальним змінам.

Література

1. Практикум з соціології : навчальний посібник [для студ. вузів] / за ред. В. М. Пічі. – Л. : Новий світ. – 2004. – 368 с.
2. Павліченко П. Соціологія : навчальний посібник [для студентів] / П. Павліченко, Д. Литвиненко. – К. : Лібра, 2000. – 255с.
3. Піча В. Соціологія. Загальний курс / В. Піча : навчальний посібник [для студ. вузів]. – К. : Каравела, 2008. – 248 с.
4. Скотна Н. Особа в розколотій цивілізації: освіта, світогляд, дії / Н. Скотна. – Л. : Українські технології, 2005. – 384 с.
5. Черниш Н. Й. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання. / Н. Й. Черниш. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – С. 170 – 190.
6. Щудло С. А. Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник / С. А. Щудло, Т. М. Романів, І. Л. Мірчук. – Вид. 2-е. – Дрогобич : Вимір, 2007. – С. 94 – 109.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення поняття особистості з соціологічної точки зору.
2. Поясніть, яка відмінність між поняттями: людина, індивід, індивідуальність, особистість?
3. В чому полягає сутність процесу соціалізації?
4. Що таке соціальна адаптація та інтеріоризація як складові процесу соціалізації?
5. Дайте характеристику соціальним типам особистості та факторам, які їх визначають.
6. Якою є роль ціннісних орієнтацій у діяльності особистості?
7. Дайте визначення поняттю «девіантна поведінка» та назвіть основні типи девіації.

Література для самостійного опрацювання

1. Бевзенко Л. Життєвий успіх, цінності, стилі життя / Л. Бевзенко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 132 – 151.
2. Волович В. Автобіографія : соціологічне уявлення / В. Волович // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 3. – С. 184 – 199.

3. Кон В. Соціальна структура та особистість у процесі радикальних змін : аналіз України в період трансформацій / В. Кон, В. Хмелько, В. Паніотто, Гунг Го-Фунг // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 24 – 64.

4. Матусевич В. Неконсистентний і маргінальний – два визначення одного статусу / В. Матусевич // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 2. – С. 104 – 112.

5. Пилипенко В. Людина за ринкових умов : вербальна поведінка та оцінка реформ / В. Пилипенко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 1. – С. 153 – 165.

6. Хутка С. Соціальна адаптованість особистості : концептуалізація поняття / С. Хутка // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 2. – С. 164 – 175.

Проблемні завдання

1. Процес соціалізації менеджера. Основні агенти його соціалізації.
2. Соціальні інститути та їхній вплив на вашу соціалізацію.
3. Отримання вищої освіти та її значення для соціалізації особи.
4. Впливають ціннісних орієнтацій людини на соціальні відносини.
5. Прояв девіантної поведінки у середовищі студентства.
6. Соціальні чинники сучасного світу під впливом яких збільшується кількість проявів девіантної поведінки.
7. Шляхи і засоби профілактики девіантної поведінки.

Семінарське заняття 6 СОЦІОЛОГІЯ СІМ'Ї ТА МОЛОДІ

Мета заняття: розкрити сутність сім'ї як соціального інституту і малої соціальної групи, проаналізувати сучасні тенденції розвитку сім'ї в Україні; з'ясувати зміст поняття «гендер» та розкрити проблеми гендерних відносин у сучасному суспільстві; з'ясувати особливості молоді як специфічної соціально-демографічної групи суспільства, розкрити проблеми молоді в Україні та проаналізувати сучасну державну молодіжну політику в Україні; розкрити суть, причини виникнення, види та прояви молодіжних субкультур.

Основні поняття: сім'я, шлюб, співжиття, моногамія, полігамія, полігінія, поліандрія, ендогамний шлюб, екзогамний шлюб, нуклеарна сім'я, складна сім'я, патріархат, матріархат, егалітарна сім'я, життєвий цикл сім'ї, гендер, молодь, молодіжні проблеми, молодіжна свідомість, державна молодіжна політика.

План

1. Стан і тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні.
2. Гендер та проблеми гендерних відносин у сучасному суспільстві.

3. Молодь як специфічна соціально-демографічна група суспільства. Проблеми молоді в Україні та державна молодіжна політика.

4. Молодіжна субкультура: види та прояви.

Методичні поради

Розгляд *першого питання* доцільно розпочати з розкриття основних тенденцій розвитку сучасної сім'ї зосередивши увагу на світовому та вітчизняному досвіді. Зауважити, що шлюб стає рівноправним, спостерігається додержання принципу егалітарності на противагу патріархальності, створюються реальні передумови для подолання суперечностей між коханням і обов'язком. Необхідно зосередити увагу на стані, тенденціях розвитку сучасної сім'ї в Україні, а саме: зменшення кількості розширених сімей; збільшення кількості неповних сімей і дітей, народжених поза шлюбом; збільшення кількості самотніх людей, які не одружуються; зменшення середньої тривалості шлюбу; збільшення кількості розлучень. Важливо розкрити суть демографічної політики та її напрямів.

Розглядаючи *друге питання* необхідно розкрити зміст поняття «гендер». Тут слід показати особливість соціологічної інтерпретації цього поняття, яке полягає в тому, що «гендер» не є нейтральною категорією, яка просто фіксує соціально-культурні відмінності між жінками та чоловіками. Гендеру надається значення категорії стратифікаційної, на кшталт класу, раси, віку. Гендерні відносини трактуються як соціальні відносини нерівності за ознакою статі. Слід розкрити зміст таких явищ як: гендерні стереотипи, гендерні виміри політики та економіка і гендер. Проаналізувати проблеми гендерних відносин в Україні.

При підготовці *третього питання* важливо звернути увагу на молодь як специфічну соціально-демографічну групу суспільства, соціальне самопочуття якої є одним з головних показників розвитку суспільства, а проблеми формування її свідомості – однією з провідних у соціології. Проаналізувати поняття «молодь», обґрунтувати вікові межі цієї соціально-демографічної спільноти. Розкрити суть соціального, політичного та економічного самовизначення молоді. Проаналізувати та висвітлити проблеми молоді в сучасній Україні, їхні причини та перспективи вирішення.

Подальший розгляд питання передбачає аналіз державної молодіжної політики, яка є складовою частиною внутрішньої і зовнішньої політики нашої держави, наголосити на її законодавчому закріпленні. Зіставити поняття «молодіжна політика» та «державна молодіжна політика». Слід окреслити основні напрями, принципи й форми діяльності держави щодо молоді, а саме: молодіжну політику у соціальній сфері, молодіжну політику у культурній сфері, молодіжну політику у сфері економіки, молодіжну політику у сфері політики та зовнішньополітичну молодіжну політику.

У *четвертому питанні* слід розкрити зміст поняття «субкультура» та з'ясування причин появи субкультур у суспільстві, а особливо у молодіжному середовищі. Дати визначення поняттю «молодіжна субкультура». Виокремити види та прояви молодіжної субкультури, її атрибути: мову (сленг), походження назв, зовнішній вигляд, стиль одягу, норми та зразки поведінки. Дайте характеристику таким типам субкультур: 1) за ціннісними орієнтаціями:

романтико-ескапістські (гіпі, толкієністи, за деякими винятками байкери); гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, репери тощо); кримінальні (гопники, урла); анархо-нігілістичні чи радикально-деструктивні (панки, металісти, сатаністи тощо); 2) за історичним критерієм: традиційні, що мають довгу історію в країні (гіпі, панки, бітломани тощо); нові, які виникли упродовж останнього десятиліття (толкієністи, уніформісти, металісти тощо). Коротко охарактеризуйте деякі молодіжні субкультури, що відіграли значну роль у становленні цілого покоління людей.

Література

1. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс // пер. з англ. – К. : Основи, 1999. – 726 с.
2. Елштайн Дж. Б. Громадський чоловік. Приватна жінка : Жінки в соціальній і політичній думці / Дж. Б. Елштайн // пер. з англ. – К. : Альтернативи, 2002. – 344 с.
3. Соціологія : підручник / за ред. В. Г. Городяненка. – 3-є вид., доп. і перероб. – К. : «Академія», 2006. – 544 с.
4. Черниш Н.Й. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання. / Н. Й. Черниш. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – С. 191 – 238.
5. Щудло С. А. Соціологія : навч. посібник. Курс лекцій / С. А. Щудло, Т. М. Романів, І. Л. Мірчук. – Дрогобич : Вимір, 2007. – С. 124 – 161.

Контрольні запитання

1. Назвіть основні типи сім'ї та форми шлюбу.
2. Розкрийте особливості соціологічних підходів до вивчення сім'ї як соціального інституту та як малої соціальної групи.
3. Які основні етапи життєвого циклу сім'ї.
4. Вкажіть особливості функціонування сучасної сім'ї в Україні.
5. Проаналізуйте різні сфери життєдіяльності чоловіків і жінок з точки зору забезпечення ними рівних можливостей для реалізації свого потенціалу.
6. Проаналізуйте поняття «гендерна нерівність».
7. У чому проявляється специфіка молоді як соціально-демографічної групи?
8. Вкажіть верхні і нижні кордони молодіжного віку. Які дискусії з приводу меж молодіжного віку вам відомі і чим вони викликані?

Література для самостійного опрацювання

1. Алек Д. Становлення гомосексуальної ідентичності та формування стіни відчуження між дорослими дітьми та їхніми батьками / Д. Алек // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 4. – С. 187 – 197.

2. Амджадін Л. Трансформаційні зміни інституту сім'ї та шлюбних відносин в українському суспільстві / Л. Амджадін // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 3. – С. 60 – 75.
3. Бурейчак Т. Погані часи для чоловіків? Соціологічні інтерпретації кризи маскулітності / Т. Бурейчак // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 1. – С. 79 – 94.
4. Головенько В. Молодіжна політика як важлива складова суспільного розвитку / В. Головенько // Молодіжна політика : проблеми і перспективи. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції, Дрогобич, 10 – 11 травня 2007 року / наук. ред. С. Щудло. – Дрогобич : Вимір, 2007. – С. 3 – 10.
5. Кон І. Сексуальна освіта – глобальне завдання ХХІ століття / І. Кон // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 94 – 114.
6. Лавріненко Н. Гендерні відносини в українській родині / Н. Лавріненко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 1. – С. 138 – 162.
7. Лавріненко Н. Про нові методологічні підходи до дослідження інституту гендеру / Н. Лавріненко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 103 – 115.
8. Медіна Т. Сексуальна функція молоді української сім'ї : соціологічний аспект / Т. Медіна // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 2. – С. 78 – 91.
9. Стрельник О. Багатодітна сім'я в Україні : дискурси та суперечності соціальної політики / О. Стрельник // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 1. – С. 156 – 165.
10. Стрельник О. Гендерна нерівність : теоретико-методологічні підходи до інтерпретації / О. Стрельник // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 147 – 154.
11. Стрельник О. Поняття соціального потенціалу в інтерпретації проблеми гендерної нерівності (за матеріалами соціологічних досліджень) / О. Стрельник // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 147 – 160.
12. Стрельник О. Соціальна стигматизація мономатеринських сімей / О. Стрельник // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 4. – С. 148 – 157.
13. Суковата В. Гендерна ідентичність і конструювання пам'яті кризових моментів історії : жіночі стратегії виживання / В. Суковата // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 2. – С. 67 – 95.
14. Танчер В. Соціологія інтимності : Секс, еротика і кохання в постмодерній реконструкції / В. Танчер // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2001. – № 4. – С. 89 – 102.
15. Чигрин В. Сільська молодь : методологічні аспекти дослідження / В. Чигрин // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 116 – 132.

Проблемні завдання

1. Основні тенденції розвитку сучасної сім'ї.
2. Основні функції сім'ї та їх реалізація сучасними українськими сім'ями.
3. Суть сімейної політики в Україні.
4. Розлучення, його позитивні та негативні сторони.
5. Забезпечення рівних можливостей доступу жінок і чоловіків до професійної зайнятості в економічному секторі України.
6. Проблеми молоді та проблеми з молоддю в сучасному українському суспільстві.
7. Суть державної молодіжної політики та місце в ній соціології молоді.
8. Молодіжна субкультура та характеристика її проявів.

Семінарське заняття 7 ЕКОНОМІЧНА СОЦІОЛОГІЯ

Мета заняття: з'ясувати передумови виникнення і основні етапи розвитку економічної соціології, проаналізувати її об'єкт і предмет, усвідомити її суть і зміст; розкрити суть економіки як соціального інституту, проаналізувати його структуру і основні функції; проаналізувати сучасну макроекономічну ситуацію в Україні, розкрити її вплив на соціальну сферу суспільства.

Основні поняття: економіка, економічне життя, соціальний механізм регулювання економіки, економічна сфера, економічна свідомість, економічна поведінка, економічна культура, соціальна політика, трудова мобільність, підприємницька діяльність.

План

1. Сутність та причини виникнення економічної соціології.
2. Економіка як соціальний інститут.
3. Основні функції економічних інститутів.
4. Макроекономічна ситуація в Україні, її вплив на соціальну сферу.

Методичні поради

Готуючи *перше питання*, слід звернути увагу на визначення поняття економічної соціології, зазначити, що це інтегральна наукова дисципліна, яка покликана розв'язувати проблеми, які не можна розв'язати ні з позицій лише економічної чи соціологічної наук.

Розкрити чинники, що передували виникненню економічної соціології, а саме: зростання ролі людського чинника у розвитку суспільства, як колективного суб'єкта суспільного життя, що має соціальну, демографічну, економічну і політичну структуру та функції; науково-технічний прогрес, який виявляється у широкому спектрі тенденцій, зокрема у зростанні технічної озброєності і спеціалізації суспільної праці, що зумовлює зміну ролі людини у

системі «природа – суспільство»; зростання рівня освіти і культури; розширенням масштабів виробництва; ускладненням економічних зв'язків та мотиваційної структури діяльності особи.

Подальший розгляд питання передбачає визначення об'єкту, предмету, основних категорій та функцій економічної соціології. Слід також виділити та проаналізувати чотири етапи у розвитку економічної соціології: перший етап 1776 – 1820рр. (А. Сміт, Д. Рікардо, Р. Мальтус); другий етап 1820 – 1893рр. (теорія К. Маркса); третій етап 1893 – 1956рр. (М. Вебер, Е. Дюркгейм); четвертий етап з 1956 і до сьогодні (Т. Парсонс, Н. Смелзер, Р. Арон та їх послідовники).

Вивчення *другого питання* передбачає визначення економіки як одного із основних соціальних інститутів суспільства. Економіка як соціальний інститут – це насамперед сталий комплекс правил, принципів, норм економічної поведінки, за допомогою яких організовується практична взаємодія індивідів і здійснюється адаптація суспільства до умов його існування. Слід наголосити, що економіка як соціальний інститут має складну структуру, однак соціолога цікавлять соціальні механізми, які зумовлюють взаємодію цих інститутів, тому особливого значення набуває розгляд структури економіки як сукупності елементів: економічної свідомості, економічних організацій та економічних відносин.

Розкриваючи *третє питання* необхідно усвідомити, що економіка як соціальний інститут виконує у суспільстві ряд функцій, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування та розвитку виробництва, розподілу, обміну і споживання, основна ж з цих функцій полягає в забезпеченні адаптації людини до навколишнього середовища, що постійно змінюється. Необхідно проаналізувати наступні функції: стимулюючу, яка виявляється через формування економічних інтересів, підвищення продуктивності праці, збільшення прибутку; інноваційну – оновлення системи стимулювання та організації праці, організації виробничих процесів; інтегративну через об'єднання членів суспільства в процесі суспільного виробництва, тощо.

Слід підкреслити, що ефективність виконання названих функцій залежить від рівня економічної культури суспільства – сукупності норм, цінностей, традицій, за допомогою яких спрямовується й регулюється економічна поведінка окремих суб'єктів діяльності.

Розкриваючи *четверте питання*, необхідно проаналізувати макроекономічну ситуацію в Україні, висвітливши динаміку змін: безробіття, обсягу кредитування та процентної ставки, інфляції, середньої заробітної плати протягом року. Прослідкувати як вплинули зміни в макроекономічному середовищі на соціальну сферу, зробити певні прогнози та рекомендації.

Література

1. Кононов І.Ф. Теоретична соціологія : підруч. для вищ. навч. закл. : у 2-х – Т 1 : Соціальність та її форми / Кононов І.Ф. – Луганськ : ТОВ «Поліграфічний центр «Максим»», 2013. – 576 с.

2. Лукашевич М.П. Соціологія економіки : підручн. для студ. вузів / М.П. Лукашевич. – К. : Каравела, 2005. – 288 с.
3. Матвеев С.О. Економічна соціологія : підруч. для студ. ВНЗ / С.О. Матвеев, Л.І. Лясота. – Суми : Університетська книга, 2006. – 184 с.
4. Павліченко П. Соціологія : навчальний посібник [для студентів] / П. Павліченко, Д. Литвиненко. – К. : Лібра, 2000. – 255с.
5. Пилипенко В. Спеціальні та галузеві соціології : Навч. посіб. – 2-е вид. / В. Пилипенко, І. Попова. – К. : ПЦ «Фоліант», 2007. – 451 с.
6. Піча В. Соціологія. Загальний курс / В. Піча : навчальний посібник [для студ. вузів]. – К. : Каравела, 2008. – 248 с.
7. Практикум з соціології : навчальний посібник [для студ. вузів]. / за ред. В. М. Пічі. – Л. : Новий світ. – 2004. – 368 с.
8. Черниш Н. Й. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання. / Н. Й. Черниш. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – С. 350 – 376.

Контрольні запитання

1. Назвіть і охарактеризуйте основні етапи становлення економічної соціології?
2. Як визначаються об'єкт і предмет економічної соціології?
3. Обґрунтуйте сутність сучасних економічних інститутів.
4. Які функції виконують соціальні інститути економіки?
5. Що таке економічний інституціоналізм?
6. Який існує взаємозв'язок економічної соціології з іншими науками?

Література для самостійного опрацювання

1. Бова А. Доходи і домагання: порівняльне дослідження у чотирьох європейських країнах / А. Бова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 158 – 168.
2. Гоч Р. Функції довіри в економічних відносинах суспільства : теоретичні підходи / Р. Гоч // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 58 – 79.
3. Єфременко Т. Економічна культура населення сучасної України (за матеріалами експертного опитування) / Т. Єфременко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 174 – 194.
4. Єфременко Т. Економічна ментальність українського етносу / Т. Єфременко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 2. – С. 103 – 127.
5. Іваненко О. Село, селяни та аграрна реформа : український варіант / О. Іващенко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 2. – С. 128 – 149.
6. Рахманов О. Соціальні передумови та способи створення капіталу великих власників України / О. Рахманов // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 4. – С. 51 – 68.

7. Резнік В. Приватизація в Україні як соціально-економічний процес : об'єктивні показники та суб'єктивні оцінки / В. Резнік // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 2. – С. 66 – 89.

8. Резнік О. Зумовленість громадянських практик в Україні як віддзеркалення соціально-економічного розвитку суспільства / О. Резнік // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 4. – С. 135 – 145.

Проблемні завдання

1. Значення економічної культури громадян для розвитку суспільства.
2. Проблеми з функціонування економічних інститутів та їхня актуальність.
3. Обґрунтуйте взаємозв'язок економічного і соціального у розвитку суспільства.
4. Наведіть приклади економічної поведінки особи як предмета соціологічного аналізу.
5. Соціальні механізми регулювання економіки.
6. Людський чинник та його вплив на розвиток економіки.
7. Емпіричні дослідження економічної соціології, основні проблеми.

Семінарське заняття 8 СОЦІОЛОГІЯ ПРАЦІ

Мета заняття: розкрити сутність соціології праці як спеціальної соціологічної теорії, проаналізувати її об'єкт, предмет та основні функції; розкрити мотиваційні аспекти праці; визначити як майбутні менеджери можуть використати соціологію праці у своїй діяльності, дати соціологічний аналіз проблемам зайнятості й безробіття в сучасній Україні.

Основні поняття: праця, процес праці, організація праці, умови праці, зміст праці, характер праці, трудовий колектив, соціально-трудова відносина, трудова адаптація, гроші, профспілки, професійна майстерність, професійна творчість, страйк, кар'єра, мотив, навички, зайнятість, безробіття, конфлікт, соціально-трудова мобільність.

План

1. Сутність соціології праці як спеціальної соціологічної теорії.
2. Мотиваційні аспекти праці. Кар'єра людини в соціології праці.
3. Використання соціології праці в діяльності менеджера.
4. Соціологічне дослідження проблем зайнятості й безробіття в сучасній Україні.

Методичні поради

Перше питання передбачає з'ясування суті соціології праці, розкриття її поняття, визначення об'єкта, предмета та основних функцій. Втім особливу

увагу слід звернути саме на предмет соціології праці, виокремивши його три складові згідно В. Полторака. Соціологія праці є найзагальнішою зі спеціальних соціологічних теорій, що мають предметом свого дослідження соціально-трудова відносини і процеси, соціальні інститути і спільноти у сфері праці (соціологія трудового колективу, соціологія професій, соціологія організації, промислова соціологія та ін.), форми і методи впливу на них.

Важливо зазначити про основну проблематику соціології праці, серед якої особливої актуальності набувають дослідження з оптимізації трудової організації і соціальної структури суспільства; аналіз ринку праці як регулятора раціональної мобільності трудових ресурсів; оптимальне поєднання моральних і матеріальних стимулів ставлення людей до праці; дослідження причин і розробка системи заходів із попередження і регулювання трудових конфліктів. Важливим аспектом соціології праці сьогодні також є безробіття. Необхідно виділити і охарактеризувати типи безробіття, а саме: фрикційне, структурне, циклічне, приховане.

Слід наголосити, що дослідження, які проводяться в межах соціології праці, є вкрай потрібними для формування науково обґрунтованого і ефективного менеджменту, розробки програм інноваційного та соціально-економічного розвитку виробничих організацій і трудових колективів, регулювання трудових відносин та суперечностей.

У *другому питанні* висвітлити систему мотиваційних аспектів праці. Слід проаналізувати процес організації праці як джерело мотивації, види мотиваційних форм організації праці: ротація, розширення виробничого циклу, збагачення змісту праці, індивідуальні й групові форми організації праці. Мотивація трудової діяльності людей в основному зводиться до двох основних моментів: по-перше, ставлення людини до праці залежить від матеріальних винагород; по-друге, від змісту самої праці, творчого характеру праці, відносин в колективі тощо. Загальна дія мотивів усіх рівнів створює своєрідний соціально-психологічний баланс, який зумовлює загальний стан задоволеності людини роботою.

Детальніше слід розглянути сучасні погляди на концепцію службової кар'єри людини в соціології праці, зокрема охарактеризувати фази становлення та розвитку кар'єри, основні типи кар'єри: кар'єра управлінця, спеціаліста, підприємця, кар'єра індивідуаліста.

Розглядаючи *третьє питання* слід розкрити можливості, що закладені у змісті функцій соціології праці для підвищення ефективності управлінської діяльності менеджера. Охарактеризувати основні проблеми, напрямки й розділи, які сформулювалися у науках про працю й персонал, а саме: продуктивність праці, людський капітал, умови праці, проектування трудових процесів, мотивація, організація управління, тощо. Зауважити, що корисність соціології праці прямо залежить від того, чи може вона забезпечити менеджера необхідною для управління соціальною інформацією, необхідного обсягу і якості. Ця корисність полягає у виборі таких джерел і засобів забезпечення інформацією, які найбільш адекватно відбивають ситуацію управління, стан соціально-трудова відносин в організації. Саме соціологічна інформація завдяки своїм особливостям має ряд переваг: об'єктивність. відносна

дешевизна, оперативність, багатогранність, динамічність, в результаті чого соціологія праці виступає найкращим джерелом інформації про соціально-трудові відносини.

При розгляді *четвертого питання* необхідно зосередити увагу на економічних реформах в Україні та їхніх наслідках, озвучити оцінку експертів-фахівців з цього питання. Слід використати результати конкретних соціологічних досліджень з проблем зайнятості та безробіття в Україні, які проводилися за останні роки соціологічними центрами України та зарубіжними організаціями. Розглянути причини невдач та здобутків економічного розвитку в Україні, визначити чинники та напрями економічного оздоровлення та спрогнозувати його наслідки для підвищення зайнятості населення і, як наслідок, – зменшення безробіття в країні.

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія : Навчальний посібник / Г. Дворецька – К. : КНЕУ, 2002. – 472 с.
2. Лукашевич М. П. Соціологія праці : Підручник. / М.П. Лукашевич – К. : Либідь, 2004. – 440 с.
3. Павліченко П. Соціологія : навчальний посібник [для студентів] / П. Павліченко, Д. Литвиненко. – К. : Лібра, 2000. – 255с.
4. Піча В. Соціологія. Загальний курс / В. Піча : навчальний посібник [для студ. вузів]. – К. : Каравела, 2008. – 248 с.
5. Практикум з соціології : навчальний посібник [для студ. вузів]. / за ред. В. М. Пічі. – Л. : Новий світ. – 2004. – 368 с.
6. Черниш Н. Й. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання. / Н. Й. Черниш. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – С. 350 – 376.

Контрольні запитання

1. Що є предметом соціології праці як галузевої соціології?
2. Які основні функції соціології праці?
3. Як мотивується та регулюється трудова поведінка?
4. Які фази розвитку кар'єри визначає Росе А.Вебер?
5. Назвіть основні типи кар'єри, виділені М. Костером.
6. У чому переваги соціологічної інформації щодо діяльності менеджера?
7. Якими методами користується соціологія, досліджуючи сферу праці?

Література для самостійного опрацювання

1. Арсеєнко А. Демістифікація «нової економіки» і проблема безробіття у США та Євросоюзі за умов глобальної кризи / А. Арсеєнко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 2. – С. 28 – 48.

2. Буткалюк В. Якість трудового життя як складова якості життя / В. Буткалюк // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 4. – С. 138 – 151.
3. Дрожанова О. Ціннісно-мотиваційні чинники ставлення до праці робітників промислових підприємств / О. Дрожанова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 4. – С. 83 – 98.
4. Казаков В. Зовнішні та внутрішні конфлікти / В. Казаков // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 2. – С. 84 – 97.
5. Лавріненко Н. Гендерний аспект розвитку малого підприємництва / Н. Лавріненко, О. Рудік // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2010. – № 3. – С. 111 – 135.
6. Лейн Д. Безробіття і перетворення : масштаби, політика і контрзаходи / Д. Лейн // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 1. – С. 112 – 131.
7. Резнік В. Чинники автономії працівника за умов глобальної інформатизації : теоретичні уявлення та українські реалії / В. Резнік // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 9 – 34.
8. Соколова Г. Ринок праці в Республіці Білорусь : соціальні проблеми зайнятості / Г. Соколова, О. Таранова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 4. – С. 3 – 19.
9. Симончук О. Професійна структура сучасної України / О. Симончук // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 3. – С. 62 – 99.
10. Шахін Ю. Страйки 2002–2009 років в Україні : результати і перспективи / Ю. Шахін // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 79 – 97.

Проблемні завдання

1. Використання менеджером у своїй професійній діяльності знання із соціології праці.
2. Найкраща мотивація трудової діяльності особи в умовах ринкової економіки.
3. Соціологічна інформація у діяльності менеджера.

Семінарське заняття 9 СОЦІОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ

Мета заняття: осмислити сутність і зміст соціології управління як науки, визначити предмет та об'єкт соціології управління, виокремити фундаментальну категорію соціології управління – «соціальне управління», розкрити зміст управлінського рішення, його стадії розробки та основні вимоги; розкрити зміст соціальної політики, її значення в соціальному управлінні.

Основні поняття: управління, соціальне управління, управління соціальними процесами, стихійне управління, самоуправління, менеджмент, керівник, менеджер, стиль керівництва, управлінське рішення, програма

соціального розвитку, соціальне прогнозування, соціальний проект, соціальне планування, соціальна діагностика, соціальна технологія.

План

1. Сутність соціального управління.
2. Управлінське рішення.
3. Соціальна політика та її місце в соціальному управлінні.
4. Конфлікт як форма соціального протистояння.

Методичні поради

Розгляд *першого питання* слід розпочати з розкриття сутності і змісту соціології управління, варто зазначити, що соціологія управління – це спеціальна соціологічна теорія, яка не лише досліджує природу управлінських відносин, з'ясовує соціальні цілі управління з погляду соціальних критеріїв, аналізує соціальні наслідки управлінських рішень і дій, а й вивчає закономірності, засоби, форми та методи цілеспрямованого впливу на соціальні відносини й процеси, що відбуваються в суспільстві та його підсистемах з метою впорядкування, підтримки, збереження його оптимального функціонування й розвитку або зміни, переведення до іншого стану. Визначити об'єкт та предмет соціології управління.

При подальшому розгляді питання необхідно виокремити фундаментальну категорію соціології управління – «соціальне управління». Розкрити сутність соціального управління як одного з основних типів управління, функція якого полягає в забезпеченні реалізації потреб розвитку суспільства та його підсистем, виділити його властивості та характерні особливості. Дати характеристику поняттю «стихійне управління», адже суспільне життя не можна зробити повністю соціально регульованим, поряд зі свідомим управлінням у суспільстві завжди було стихійне управління, або, інакше кажучи, були стихійні регулятори суспільних процесів.

У *другому питанні* необхідно розкрити суть управлінського рішення, стадії розробки та основні вимоги. Зазначити, що рішення являється складовою будь-якої управлінської діяльності. Наголосити, що організаційні рішення можна кваліфікувати як запрограмовані і незапрограмовані, розкрити їхній зміст та доцільність прийняття цих рішень в залежності від ситуації. Висвітлити та розкрити суть характеру процесу прийняття рішення, а саме інтуїтивний, оснований на судженнях та раціональний. Найефективнішим процесом прийняття рішення є її раціональний вибір, який має складатися з певних етапів. При подальшому розгляді цього питання необхідно розкрити суть цих етапів.

Логіка розкриття *третього питання* вимагає осмислення однієї зі складових внутрішньої політики держави, її власних структур і тих політичних сил, що спрямовують свою діяльність на розв'язання соціальних проблем – соціальну політику. З'ясувати у чому полягає мета соціальної політики держави. Дати характеристику та розкрити суть механізмів соціальної політики: соціального захисту, соціальної підтримки та соціальної допомоги. Визначити риси соціальної політики у період стабільного суспільства та в кризових умовах.

У *четвертому питанні* слід дати визначення поняття «конфлікт», навести приклади визначення конфлікту Л. Козером, Р. Дарендорфом, В. Парето та ін. соціологами. Слід розкрити та проаналізувати причини й умови виникнення конфліктів, а саме: соціальну нерівність, обмеженість ресурсів, несумісність претензій конфлікуючих сторін, тощо. Класифікувати конфлікти та їхні типи з погляду менеджерів, виділити форми конфліктної боротьби. Проаналізувати об'єктивні та суб'єктивні умови виникнення виробничих конфліктів. Розкрити суть нейтралізації конфлікту, розглянути роль спеціально підготовлених фахівців щодо нейтралізації конфлікту: «узгоджувача», «координатора», «терапевта», «арбітра», та допомоги «третіх сторін».

Література

1. Дворецька Г. В. Соціологія : Навчальний посібник / Г. Дворецька – К. : КНЕУ, 2002. – 472 с.
2. Лукашевич М. П. Соціологія. Загальний курс: Підручник / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. – К. : Каравела, 2004. – 456 с.
3. Полторак В.А. Маркетинговые исследования / В.А. Полторак. – Днепропетровск : «Арт-Пресс», 1998. – 136 с.
4. Полторак В.А. PR в бизнесе : Конспект лекций / В.А. Полторак. – Д. : ДУЭП, 2008. – 112 с.
5. Пилипенко В. Спеціальні та галузеві соціології : Навч. посіб. / В. Пилипенко, О. Вишняк. – К. : Каравела, 2003. – 304 с.
6. Суворов Л. Социальное управление : Опыт философского анализа / Л. Суворов, А. Аверин. – М. : Мысль, 1984. – 232 с.
7. Соціологія: Підручник / Н.П. Осипова, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова та ін.; За ред. Н.П. Осипової. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.

Контрольні запитання

1. Що вивчає соціологія управління?
2. Назвіть об'єкти соціального управління.
3. Охарактеризуйте основні функції соціального управління.
4. В яких ситуаціях є доцільність непрогнозованих рішень ?
5. Назвіть механізми соціальної політики та розкрийте їхню суть.
6. Яка різниця між поняттями «конфлікт» і «конфліктна ситуація»?
7. Назвіть об'єктивні і суб'єктивні причини конфлікту?
8. Хто такий узгоджувач, координатор, терапевт, арбітр?
9. У чому полягає роль “третіх сторін” у конфлікті?

Література для самостійного опрацювання

1. Акімов Д. Соціальний маркетинг : предмет і основні типи / Д. Акімов // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 186 – 203.
2. Домбровська А. Особливості використання е-послуг споживачами деяких країн Центрально-Східної Європи / А. Домбровська, Я. Янось-Кресло,

Ю. Пачковський // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2011.– № 4. – С. 163 – 183.

3. Набруско І. Соціокультурна роль грошей у процесі споживання / І. Набруско // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2011.– № 1. – С. 147 – 155.

4. Рахманов О. Власники великого капіталу як економічний суб'єкт: еволюція співвідношення контролю і власності / О. Рахманов // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 2. – С. 66 – 78.

5. Рахманов О. Соціально-демографічний портрет керівників великого бізнесу в Україні / О. Рахманов // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2014. – № 3. – С. 168 – 176.

6. Резнік В. Стан соціальної легітимності приватної власності як предмет емпіричного соціологічного аналізу / В. Резнік // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 2. – С. 70 – 102.

7. Соколовський І. Прогнозування поведінки споживачів на підставі теорії поширення інновацій : теоретичні засади і можливості практичного застосування / І. Соколовський // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 4. – С. 128 – 137.

Проблемні завдання

1. Роль соціології управління в умовах ринкової економіки.
2. Перерахуйте основні риси соціальної політики в період переходу до ринкової економіки.
3. Назвіть основні соціальні гарантії, які застосовуються в Україні.
4. Пенсійна система України та її характеристика.
5. Причини соціальних конфліктів у сучасній Україні та їх аналіз.

Семінарське заняття 10 СОЦІОЛОГІЯ КУЛЬТУРИ ТА РЕЛІГІЇ

Мета заняття: визначити сутність соціології культури, розкривши об'єкт і предмет цієї галузевої соціологічної теорії; пояснити зміст культури як соціального явища та визначити її основні функції, схарактеризувати основні елементи культури як соціальної системи, виявити основні форми, види та типи культури в сучасному суспільстві; осмислити роль релігії як соціального інституту в суспільстві, її структуру й соціальні функції, зробити соціологічний аналіз релігійної ситуації в Україні.

Основні поняття: культура, висока (елітарна) культура, народна (фольклорна) культура, масова культура, субкультура, суперкультура, контркультура, девіантна культура, особистісна культура, матеріальна культура, духовна культура, цінності, соціальні норми, обряди, звичаї, традиції,

релігія, релігійна свідомість, релігійна діяльність, релігійні відносини, церква, секта, деномінація.

План

1. Основні підходи до визначення культури в соціології. Основні елементи, види і функції.
2. Специфіка соціокультурної ситуації в Україні.
3. Релігія як соціальний інститут.
4. Сучасна релігійна ситуація в Україні.

Методичні поради

Аналізуючи *перше питання*, слід наголосити, що «культура» – не тільки широковживане слово, але й важливе наукове поняття, без якого не може обійтися жодна сфера теоретичного знання про суспільство. Дати визначення поняттю «соціологія культури», виділити її об'єктне поле та предмет дослідження. Оскільки, культура – явище складне, поліструктурне: вона інтегрована в різноманітні сфери життєдіяльності людини, важливо у такому випадку проаналізувати основні соціологічні підходи до визначення культури, виокремити її елементи, з'ясувати, що включають у себе поняття матеріальна й духовна культури, і який зв'язок існує між ними. У процесі розгляду цього питання варто проаналізувати основні типи, елементи і форми культури, а також розглянути основні її функції: пізнавальну, освітньо-виховну, регулятивну, комунікативну, інтегративну та функцію соціальної пам'яті.

У *другому питанні* важливо виокремити ряд чинників, передумов, у тому числі позакультурних, які вплинули на сучасну соціокультурну ситуацію України. Варто проаналізувати різні типи культур які є у сучасній Україні та визначити причини такої різноманітності. Виявити причини сьогоденного піднесення української національної культури. Необхідно також розкрити наслідки впливу західної та східної культур на українське суспільство. Проаналізувати першочергові заходи, щодо подальшого розвитку культурного потенціалу в Україні: зміцнення матеріальної бази культури, упровадження нових форм фінансового забезпечення, демократизація культурної політики, реформи системи народної освіти, залучення у сферу соціокультурної творчості все ширшого загалу, упровадження культури в усі сфери громадянського життя українського суспільства, що забезпечить розвиток держави та її єдність і територіальну цілісність.

У *третьому питанні* потрібно простежити процес становлення і розвитку соціології релігії (М. Вебер, Е. Дюркгейм). Розкрити зміст соціології релігії як галузевої соціології, що вивчає взаємозв'язок релігії з суспільством, соціальними інститутами і організаціями, вплив релігії на свідомість і поведінку індивідів, соціальних спільнот, досліджує утворення і функціонування релігійних груп та інститутів. Визначити об'єкт і предмет соціології релігії та розглянути соціальні функції релігії, їхнє місце та роль у суспільному житті. Виділити два рівні вивчення релігійних феноменів у соціології релігії: теоретичний, який розглядає релігію, як цілісну підсистему і вивчає її взаємодію з іншими соціальними структурами, визначає її природу,

місце та роль у суспільстві; емпіричний, на якому вивчається релігійність соціальних і демографічних груп, окремих особистостей, вплив приналежності до тієї чи іншої конфесії на життєві позиції і спосіб життя. Дати характеристику категоріям соціології релігії: релігійна свідомість, релігійна психологія, релігійна діяльність, релігійні відносини, релігійні організації та інститути.

Відповідь на *четверте питання* повинен розкрити аналіз сучасної релігійної ситуації в Україні. Тут потрібно зосередити свою увагу на поліконфесійності українського суспільства, кількісний і якісний ріст релігійного середовища та входження Церкви як суспільного інституту в багатогранні стосунки з іншими суспільними інституціями. Слід дати розгорнутий соціологічний аналіз релігійної карти сучасної України.

Література

1. Павліченко П. Соціологія : навчальний посібник [для студентів] / П. Павліченко, Д. Литвиненко. – К. : Лібра, 2000. – 255 с.
2. Піча В. Соціологія. Загальний курс / В. Піча : навчальний посібник [для студ. вузів]. – К. : Каравела, 2008. – 248 с.
3. Практикум з соціології : навчальний посібник [для студ. вузів]. / за ред. В. М. Пічі. – Л. : Новий світ. – 2004. – 368 с.
4. Черниш Н. Й. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання. / Н. Й. Черниш. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – С. 278 – 315.
5. Щудло С. Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник / С. Щудло, Т. Романів, І. Мірчук. – Вид. 2-е. – Дрогобич : Вимір, 2007. – С. 178 – 200.

Контрольні запитання

1. Назвіть основні форми культури.
2. Перерахуйте основні підходи до визначення культури в соціології.
3. Яка існує відмінність між поняттями «цінності» й «норми»? Що об'єднує ці поняття?
4. У чому полягає специфіка соціокультурної ситуації в сучасній Україні?
5. Назвіть єдність і відмінність між міською і сільською культурами.
6. Зробіть соціально-культурну характеристику управлінської інтелігенції.
7. У чому полягає специфіка соціології релігії?
8. Чим різняться теоретичний та емпіричний рівень вивчення релігійних феноменів?
9. Що ви розумієте під релігійністю?
10. Визначте роль релігії в соціалізації особистості.

Література для самостійного опрацювання

1. Богданова О. Чи може релігія сприяти демократії? / О. Богданова // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 1. – С. 74 – 91.

2. Злобіна О. Традиціоналізм та інновація в українському вимірі / О. Злобіна, В. Тихонович // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – №4. – С. 69 – 93.

3. Іванкова-Стецюк О. Перспективи модифікації дисциплінарного статусу соціології релігії / О. Іванкова-Стецюк // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2012. – № 3. – С. 139 – 149.

4. Лашук І. Культура сучасного суспільства : методологічні та методичні аспекти соціологічного вивчення / І. Лашук // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 4. – С. 38 – 53.

5. Паращевін М. Соціокультурні зміни в контексті глобальних процесів очима населення України / М. Паращевін // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 194 – 206.

6. Паращевін М. Теорія секуляризації в європейському науковому дискурсі / М. Паращевін // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2006. – №2. – С. 90 – 102.

7. Лукашук В. Трансформація спорту: від забави до індустрії / В. Лукашук // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 2. – С. 130 – 143.

8. Шостка С. Механізм культурної дифузії / С. Шостка // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 142 – 163.

Проблемні завдання

1. Чи могла, на вашу думку, правильна соціокультурна політика на сході України запобігти конфліктній ситуації.
2. «Американізація» та «русифікація» її вплив на українську культуру.
3. Причини релігійних конфліктів у сучасній Україні.
4. Роль релігії у житті нашої країни.

Семінарське заняття 11 ЕТНОСОЦІОЛОГІЯ

Мета заняття: з'ясувати суть етносоціології як спеціальної соціологічної теорії та її місце в системі сучасних соціологічних знань, розкрити предмет та об'єкт етносоціології; зіставити поняття «етнос» і «нація», розкрити їхній зміст згідно з соціологічним підходом; дати характеристику етнічній структурі українського суспільства.

Основні поняття: етнос, етнічність, нація, народність, плем'я, народ, соціально-етнічні інтереси, титульний етнос, національна меншина, цінності, ідентифікація, ідентичність, етнічна ідентичність, національна ідентичність, етноцид, асиміляція, сегрегація, інтеграція, етнічна толерантність, інтолерантність, поліетнічність.

План

1. Специфіка етносоціології як науки.
2. «Етнос» і «нація» як об'єкти соціологічного аналізу.
3. Етнічна структура українського суспільства.

Методичні поради

У *першому питанні* необхідно зауважити, що склад населення будь-якої країни у даний конкретний час не є сталим від початку часів, а є результатом різних суперечливих історичних обставин, економічних зв'язків, міграцій, колонізаційної чи асиміляційної політики, саме поліетнічність є причиною багатьох конфліктів, суперечностей та воєн. Розкрити специфіку етносоціології як спеціальної соціологічної теорії, яка вивчає генезис, сутність, функції, загальні закономірності розвитку етносів, міжетнічних відносин, механізми взаємозв'язку етнічних і соціальних явищ. Охарактеризувати сферу етносоціології, яка охоплює широке коло питань: динаміка розвитку різних етнічних груп; темпи соціальних переміщень в етнічних групах; процеси взаємодії сучасної і традиційної етнічно-національної культури; формування етнічної самосвідомості; внутрішні і зовнішні міграції етнічних груп і національних меншин; витоки та прояви націоналізму тощо. Етносоціологія акцентує увагу на вивченні основних точок напруги і попередженні міжнаціональної конфронтації. В разі ж виникнення міжнаціональних конфліктів соціологи допомагають знайти шляхи їх мирного розв'язання, налагодження міжнаціональних стосунків. При розгляді цього питання, варто було б навести приклади міжетнічних конфліктів, які залишаються не розв'язаними і є предметним полем етносоціології, а саме: Косово у колишній Югославії, палестинська проблема і близькосхідна криза, північна Ірландія (Ольстер), Українсько-польське пограниччя у 1940 рр., а також конфлікти у сучасній Україні.

Розгляд *другого питання* слід розпочати з розкриття змісту понять «етнос» і «нація» з погляду соціології. Виділити, що етнос є спільнотою, утвореною на культурно-історичних та духовно-регулятивних засадах, а нація є утворенням політико-правовим і соціально-економічним. Розв'язання проблеми співвідношення понять етнос і нація потребує розмежування принципово відмінних між собою етатистської та етнологічної версій поняття «нація», етнічної та політичної її моделей. Показати, що в епоху глобалізації саме концепція багатокультурності «мультикультуризму» вважається більш перспективною, або у поєднанні «ідеї етнічної серцевини з ідеєю громадянського патріотизму».

У *третьому питанні* потрібно дати характеристику етнічній структурі українського суспільства тим самим вказати, що Україна – поліетнічна держава, до складу якої входять різні за походженням і ступенем соціально-економічного розвитку та культури етнічні спільноти. За результатами перепису 2001 року, в Україні проживає понад 130 етнонаціональних груп. Дайте розгорнуту характеристику процесам, що стали причиною виникнення цих етнонаціональних груп, а саме: складне історичне минуле, зміна кордонів, міграційні процеси, зокрема еміграція чи депортація, тощо. Необхідно

зосередити увагу на понятті етнічність, адже саме етнічність пов'язує особистість з етнічною групою. Виокремити індикатори, які дають можливість визначати рівень та стан етнічної самосвідомості: знання історії свого народу (історична пам'ять), ставлення до національних традицій та свят, ставлення до мови свого етносу, почуття національної гідності тощо.

Література

1. Арбеніна В. Етносоціологія. Навч. посіб. / В. Арбеніна. – Видання друге, допов і перероб Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 316 с.
2. Євтух В. Етносоціологія. Етнічна динаміка українського суспільства : навчальний посібник / В. Євтух. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – 355 с.
3. Євтух В. Закордонне українство : сутність, структура, самоорганізація / В. Євтух. – К. : Альтерпрес, 2011. – 304 с.
4. Соціологія : підручник. / за ред. В. Г. Городяненка. – 3-є вид., доп. і перероб. – К. : «Академія», 2006. – 544 с.
5. Климанська Л. Соціологія. Навчально-методичний посібник / Л. Климанська, В. Савка. – Л. : ВВП та ПТ, 2004. – 142 с.
6. Черниш Н. Соціологія : підручник за рейтингово-модульною системою навчання. / Н. Черниш. – 5-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2009. – С. 239 – 276.
7. Щудло С. Соціологія. Курс лекцій : навчальний посібник / С. Щудло, Т. Романів, І. Мірчук. – Вид. 2-е. – Дрогобич : Вимір, 2007. – С. 110 – 123.

Контрольні запитання

1. Що вивчає етносоціологія?
2. Окресліть предмет дослідження етносоціології.
3. Що таке етнос, в яких історичних формах він може функціонувати?
4. Що спільного і які відмінності між поняттями «етнос» і «нація»?
5. Дайте визначення категорії «нація». Під впливом, яких чинників формується нація?
6. Що таке політична нація, якими шляхами вона формується ?

Література для самостійного опрацювання

1. Бабосов Є. Особливості та багатоманіття ідентичностей в сучасній Білорусі / Є. Бабосов // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 4. – С. 20 – 37.
2. Епштейн А. Єврейські літні табори для старшокласників і формування багатоскладової національно-конфесійно-громадянської ідентичності молоді в сучасній Україні / А. Епштейн // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 3. – С. 125 – 138.

3. Євтух В. Етносоціологія : об'єктно-предметне поле і перспективи досліджень / В. Євтух // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 2. – С. 5 – 16.

4. Євтух В. Етнічність у транснаціональному соціальному просторі : дизайн дослідницького проекту / В. Євтух // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 1. – С. 3 – 26.

5. Кононов І. Галичина другої половини ХІХ століття : освіта, мова та національна ідентичність українців / І. Кононов // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2007. – № 2. – С. 190 – 202.

6. Куценко О. До соціальної інтеграції чи до розвитку “паралельних суспільств”? (Порівняльне дослідження міжетнічних взаємодій) / О. Куценко // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 140 – 185.

7. Нельга О. Етнічний склад і етнічна структура суспільства : спроба уточнення понять / О. Нельга // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С.115 – 129.

8. Паніотто В. Динаміка ксенофобії й антисемітизму в Україні (1994-2007) / В. Паніотто // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2008. – № 1. – С. 197 – 213.

9. Паніна Н. Чинники національної ідентичності, толерантності, ксенофобії та антисемітизму в сучасній Україні / Н. Паніна // Соціологія : теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 26 – 45.

Проблемні завдання

1. Основні моделі побудови міжетнічних взаємин у багатонаціональних суспільствах та їх характеристика.

2. Чи може бути суспільство етнічно однорідним, якщо так, то наведіть приклади.

3. Соціально-етнічні проблеми в сучасній Україні.

4. Причини міжетнічних конфліктів.

5. Використовуючи результати опитувань на основі шкали Богардуса, охарактеризуйте ставлення українців до інших етнонаціональних груп.

3. ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Форми організації самостійної роботи студентів та індивідуальної роботи зі студентами:

№	Форми самостійної роботи студентів та індивідуальної роботи зі студентами		Форми контролю	
	Позааудиторна робота	Індивідуальна робота з викладачем	Аудиторний контроль викладача	Самоконтроль студентів
1.	Підготовка до	Консультації: -	Усне опитування	Тестування

	семінару	індивідуальні, групові (розгляд типових питань)	на семінарах; групові самостійні роботи (тестового характеру) на семінарських заняттях	
2.	Робота з додатковою літературою за курсом	Консультація щодо вибору теми дослідження	Усні виступи на семінарах	Оформлення доповіді
3.	Виконання навчально-дослідницького завдання (складання соціологічної анкети)	Консультації щодо вибору та узгодження теми, обговорення змісту запитальника	Презентація та обговорення на семінарі	Підготовка та оформлення соціологічного інструментарію
4.	Екскурсія	Консультації щодо написання есе	Обговорення на семінарі написаного есе	Оформлення есе
5.	Контент-аналіз місцевої преси за місяць	Консультації щодо проведення контент-аналізу	Обговорення результатів дослідження	Оформлення доповіді
6.	Провести письмовий аналіз емпіричних даних одного-двох сюжетів соціологічних опитувань	Консультація щодо вибору теми та джерела	Обговорення на семінарі	Оформлення доповіді

3.1. Методичні рекомендації до написання доповіді на основі опрацьованої додаткової літератури згідно обраної теми семінарського заняття.

Згідно обраної теми семінару, вибрати із журналу «Соціологія: теорія, методи, маркетинг» одну із статей і дати їй письмовий аналіз згідно логічної схеми:

- Мета дослідження.
- Предмет і об'єкт дослідження, його емпірична характеристика.
- Які загальносоціологічні закони складають методичну базу дослідження? У чому вони проявляються?

- Дати характеристику соціологічній теорії, яка є базою даного дослідження.
- Виписати основні поняття даної статті. Дати їх теоретичну інтерпретацію і розкрити прояви у практичній сфері суспільного життя.
- Висновки проаналізованої статті.

3.2. Методичні рекомендації до виконання навчально-дослідницького завдання

Одним з обов'язкових видів самостійної роботи студента є складання соціологічної анкети. Цей вид роботи передбачає вибір студентом індивідуальної теми дослідження з запропонованих у методичному посібнику (**Проблематика емпіричних соціологічних досліджень**).

Підготовка анкети – складний процес, оскільки питання анкети виконують функцію дослідницького інструменту, що висуває особливі вимоги до його формулювання і зведення питань в анкету.

Основні етапи роботи над анкетною:

- визначення характеру інформації, яку необхідно отримати;
- складання орієнтовного переліку запитань;
- складання першого варіанта запитальника;
- попередня перевірка цього варіанта шляхом пробного інтерв'ювання;
- виправлення запитальника та його остаточне редагування.

Вимоги до складання соціологічної анкети

Структурно анкета складається з трьох частин:

1. Вступної частини – звернення до респондентів з коротким викладом теми, мети, завдань опитування, назвою організації або служби, яка його проводить із інструкціями щодо процедури заповнення анкети, із вказівкою про анонімність опитування і використання його результатів лише з науковою метою.

2. Основної частини:

а) блоки простих питань, нейтральних за змістом (крім пізнавальної мети, вони забезпечують полегшене входження респондентів у процес опитування, пробуджують їх зацікавлення, вводять у коло обговорюваних проблем);

б) блоки складніших питань, які потребують аналізу і роздумів, активізації пам'яті, зосередженості й уваги. Саме тут міститься ядро дослідження, збирається основна первинна соціологічна інформація;

в) заключні питання, які повинні бути достатньо простими, знімати психологічну напругу у респондентів, дати можливість їм відчувати, що вони брали участь у важливій і потрібній роботі.

3. Заключна (паспортичка), або блок із запитаннями, що розкривають соціально-демографічні професійно-освітні, етнічні, культурні характеристики респондентів (вік, сімейний стан, місце проживання, національність, рідна

мова, ставлення до релігії, освіта, професійна підготовка, місце праці, стаж роботи, тощо).

Анкета повинна містити не менше 20 запитань, з різними їхніми типами (закриті, напівзакриті, відкриті; лінійні, табличні, альтернативні, неальтернативні; з порядковими, номінальними та інтервальними шкалами).

Важливим елементом підготовки анкети є складання запитань.

За змістом питання анкети можна класифікувати на питання:

- що виявляють *факти поведінки* в минулому та теперішньому. Це питання про певні дії як респондентів, так і інших осіб;

- що виявляють *думки* про факти, ставлення, мотиви й норми поведінки;

- що виявляють фактичну інформацію *про особистість*, про соціальний статус респондента, його демографічні характеристики, професію та ін.

За формою питання бувають *закриті, напівзакриті й відкриті*. *Закриті питання* мають в анкеті повний набір варіантів відповідей. Вони можуть бути *альтернативні* та *неальтернативні* (їх ще називають питання-меню). В альтернативних питаннях респонденту пропонується вибрати лише один варіант відповіді. Питання-меню – це питання, у яких пропонується набір відповідей з правом вибору декількох. *Напівзакриті питання* – питання, де, окрім наведеного переліку відповідей, можна дописати власний варіант відповіді. *Відкриті питання* – це такі, коли не пропонуються варіанти відповідей, а респондент може відповідати, як бажає, і власноруч вписувати відповідь.

Виділяють прямі й непрямі питання. *Пряме питання* – це питання, яке дає змогу одержати пряму інформацію (напр., «Чи задоволені ви своєю роботою?»). *Непрямі*, побічні питання, дають змогу одержати необхідну інформацію не прямо, а через такі питання: «Вважають, що..., а як думаєте ви?».

В анкеті виділяють *основні й неосновні* питання. *Основні* питання анкети спрямовані на збір інформації про зміст об'єкта дослідження. *Неосновні* – це питання-фільтри, контрольні, контактні, буферні.

Функція запитань-фільтрів – виділити респондентів, які повинні відповідати на питання від групи респондентів і, які не повинні на ці питання відповідати, тобто потрібно розділити опитаних на декілька масивів.

Наприклад:

«Чи вмієте Ви користуватися комп'ютером?»

1. Так.

2. Ні (*переходьте до пит. 15*)».

Контрольні запитання слугують для перевірки стійкості, правдивості і несуперечливості відповідей, визначення достовірності і щирості.

Контактні запитання слугують становленню контакту з респондентом, їхня мета – зацікавити до дослідженням. Як правило, це перше або одне з перших запитань анкети.

Буферні запитання, як правило, починаються зі слів «Як ви думаєте..?», й мають на меті перевести увагу респондента з однієї проблеми на іншу.

Вимоги до формулювання запитань:

- кожне запитання повинно бути логічно зрозумілим і чітко завершеним;

- одне запитання не повинно включати двох і більше запитань;

- слід уникати маловідомих слів, вузькоспеціалізованих термінів і слів з подвійним значенням;
- не задавати дуже довгі запитання;
- питання повинно бути конкретним, слід уникати узагальнень;
- вказувати вичерпно усі можливі варіанти відповідей, або не наводити жодного;
- слід пропонувати лише рівноцінні варіанти відповідей. Респондент повинен бути впевненим, що вибір того чи іншого варіанта ніяк не вплине на його престиж;
- у питанні наводити однакову кількість позитивних і негативних варіантів відповідей;
- питання формулювати так, щоб уникати шаблонних, стереотипних відповідей;
- питання не повинно схилити респондента до певної відповіді. Недопустимі такі форми запитань: «Чи не вважаєте ви...?», «Не згодні ви з тим, що...?» і т.п.

При підготовці анкети серйозна увага має надаватися її графічному оформленню: чіткий шрифт, наявність місця для запису відповідей. Текст питання не можна розривати й переносити його частину на іншу сторінку.

3.2.1. Проблематика емпіричних соціологічних досліджень

1. Ставлення молоді до реклами.
2. Міжнаціональні відносини в Україні очима молоді.
3. Приватна вища освіта в Україні: за і проти.
4. Еміграційні настрої молоді.
5. Чинники, що впливають на рейтинг професій.
6. Громадянська ідентичність студентської молоді.
7. Національна свідомість молоді.
8. Молодь і сучасні комп'ютерні технології.
9. Вплив реклами на свідомість молоді.
10. Молодіжне безробіття.
11. Поєднання студентами навчання і роботи.
12. Престижність вищої освіти.
13. Релігійні орієнтації студентів.
14. Ідеали молоді: міфи, ілюзії, надії та сподівання.
15. Проблеми зайнятості молоді.
16. Молодь і нові інформаційні технології.
17. Соціальний статус менеджера.
18. Соціальний статус економіста.
19. Девіантна поведінка серед сучасної молоді.
20. Задоволеність рівнем професійної підготовки у вузі?
21. Життєві ідеали у формуванні особистості.

3.2.2. Взірець інструментарію соціологічного опитування

Центр моніторингу якості освіти¹

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ, ЇХНІ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ПЛАНИ

Шановний студенте!

Запрошуємо Вас взяти участь у дослідженні, присвяченому вивченню питань життєдіяльності студентів, зокрема їхніх соціально-професійних планів.

Просимо щиро і вдумливо відповісти на питання нашої анкети. Отримана інформація буде використана тільки в узагальненому вигляді. Своє прізвище вказувати не треба.

Заздалегідь дякуємо за співробітництво!

1. ЯКОМУ ВИДУ ДІЯЛЬНОСТІ ВИ ЗБИРАЄТЕСЬ ПРИСВЯТИТИ СЕБЕ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВНЗ?

1. Викладацькій роботі в школі, ліцеї тощо
2. Викладацькій роботі в технікумі, коледжі
3. Викладацькій роботі у ВНЗ
4. Науково-дослідній роботі
5. Практичній діяльності за фахом (інженер, перекладач, економіст тощо)
6. Адміністративно-управлінській діяльності
7. Політичній, громадській діяльності
8. Створенню власного бізнесу
9. Вам байдуже, чим займатися, аби платили гроші
10. Хотіли б не працювати, а присвятити себе сім'ї, вихованню дітей
11. Чітких планів немає
12. Інше _____

2. ДЕ ВИ ПЛАНУЄТЕ ПРАЦЮВАТИ ПІСЛЯ ЗАКІНЧЕННЯ ВНЗ?

1. У своєму рідному місті (селі)
2. У місті, де Ви отримуєте вищу освіту
3. У іншому місті України
4. За кордоном
5. Чітких планів немає

ЧИ ПЛАНУЄТИ ВИ У НАЙБЛИЖЧІЙ ПЕРСПЕКТИВІ ПОЇХАТИ ДО ОДНІЄЇ З КРАЇН ДАЛЕКОГО ЗАРУБІЖЖЯ? (зробіть одну позначку у кожному рядку)

	Так	Ні	Важко відповісти
3. На навчання	1	2	3
4. На тимчасову роботу	1	2	3
5. На постійне місце проживання (ПМП)	1	2	3

УВАГА!!! НА ЦЕ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЮТЬ ЛИШЕ ТІ, ХТО ВІДПОВІВ «ТАК» НА ПИТАННЯ 3.

6. ЯКЩО ВИ ПЛАНУЄТЕ ПОЇХАТИ НА НАВЧАННЯ ЗА КОРДОН, ТО З ЯКОЮ МЕТОЮ? (зробіть лише одну позначку)

1. Для отримання диплому (бакалавра, магістра) одного із закордонних університетів
2. Щоб прослухати окремі навчальні курси, лекції відомих науковців

¹ У взірці використані фрагменти соціологічного запитальника, розробленого соціологами ХНУ ім В. Н. Каразіна

3. Щоб набути досвіду навчання у закордонному університеті
4. Щоб познайомитись з іншими країнами, їхньою культурою
5. Щоб отримати інформацію щодо можливостей майбутнього працевлаштування за кордоном
6. Інше _____

7. ЧИ ШУКАЛИ ВИ РОБОТУ ЗА КОРДОНОМ?

1. Так, шукали самостійно через Інтернет
2. Так, зверталися до друзів та знайомих, які вже мали такий досвід
3. Ні
4. Інше _____

8. ЯКЩО ВИ ПЛАНУЄТЕ ВИЇХАТИ ЗА КОРДОН НА ПМП, ТО ЧОМУ? (зробіть не більше 3 позначок)

1. Там вище матеріальний рівень життя
2. Там дійсно демократичне суспільство
3. Просто хочете подивитися світ
4. Лише б виїхати з України
5. Там живуть Ваші близькі родичі
6. Там більше можливостей для самореалізації
7. Ви любите зміну місць
8. Інше _____

9. ЯКЩО ВИ НЕ ЗБИРАЄТЕСЬ ВИЇЗДЖАТИ З КРАЇНИ НА ПМП, ТО ЧОМУ? (зробіть не більше 3 позначок)

1. Тут Ваша сім'я
2. Тут Ваші друзі
3. Тут Ваша Батьківщина
4. Вам і тут добре живеться
5. Ви хочете брати участь у розбудові своєї держави
6. Ви не любите зміну місць
7. Ви не хочете здобути славу дезертира
8. Ви вважаєте, що там теж не просто
9. Інше _____

10. ЧИ БУЛИ ВИ РАНІШЕ ЗА КОРДОНОМ?

1. Так
2. Ні (*перехід до питання 12*)

11. ЯКЩО ВИ БУЛИ ЗА КОРДОМ, ТО З ЯКОЮ МЕТОЮ?

1. Тимчасова робота
2. Поїздка до друзів, родичів
3. Туризм
4. Довгострокове навчання (1-2 роки)
5. Короткострокове навчання (до 6 місяців)
6. Інше _____

12. ЧИ ХОТІЛИ Б ВИ ОТРИМАТИ ГРОМАДЯНСТВО ІНШОЇ ДЕРЖАВИ?

1. Так
2. Ні (*перехід до питання 15*)
3. Важко відповісти

13. ЯКЩО ТАК, ТО ПОГОДИЛИСЬ БИ ВИ ВІДМОВИТИСЯ ВІД УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА?

1. Так
2. Ні
3. Важко відповісти

14. ЯКЩО ВИ ХОЧЕТЕ ПОЇХАТИ З УКРАЇНИ, ТО ЩО ВАС НЕ ВЛАШТОВУЄ В РІДНІЙ КРАЇНІ?

ЧИ ВІДЧУВАЄТЕ ВИ СЕБЕ:

(зробіть лише одну позначку в кожному рядку)

	Відчуваєте повною мірою	Скоріше, відчуваєте	Важко відповісти однозначно	Скоріше, не відчуваєте	Не відчуваєте
15. Представником своєї національності (етнічної групи)	5	4	3	2	1
16. Громадянином України	5	4	3	2	1
17. Представником свого регіону (Галичини, Криму, Закарпаття тощо)	5	4	3	2	1
18. Мешканцем свого рідного міста	5	4	3	2	1
19. Радянською людиною	5	4	3	2	1
20. Європейцем	5	4	3	2	1
21. Громадянином світу	5	4	3	2	1

З ЯКИМ ІЗ НАВЕДЕНИХ У КОЖНІЙ ПАРІ ТВЕРДЖЕНЬ ВИ ЗГОДНІ Й ЯКОЮ МІРОЮ?
(зробіть лише одну позначку у кожному рядку, де «0» - нейтральна позиція, «3» - максимальна згода)

	7	6	5	4	3	2	1	
21. Я пишаюсь тим, що я громадянин України	3	2	1	0	1	2	3	Мені соромно, що я громадянин України
22. Я сприймаю Україну як свою Батьківщину	3	2	1	0	1	2	3	Україна для мене – чужа країна
23. Я прагну працювати на благо України	3	2	1	0	1	2	3	Не вважаю за необхідне щось робити для цієї країни
24. Я пов'язую з Україною свою долю та майбутнє	3	2	1	0	1	2	3	Мрію будь-що виїхати з цієї країни
25. Я глибоко шаную державні символи України: її гімн, прапор тощо	3	2	1	0	1	2	3	Символіка України викликає у мене негативні почуття
26. Я готовий захищати Україну у випадках загрози її суверенітету та цілісності	3	2	1	0	1	2	3	Суверенітет та цілісність України для мене не настільки важливі, щоб я був готовий їх захищати
	7	6	5	4	3	2	1	

ЯКОЮ МІРОЮ ВИ ЗГОДНІ З НАВЕДЕНИМИ СУДЖЕННЯМИ?

(зробіть лише одну позначку в кожному рядку)

	Повною мірою згодні	Скоріше, згодні	Важко відповісти однозначно	Скоріше, не згодні	Повністю не згоден
28. Україна повинна залишатися незалежною позаблоковою державою	5	4	3	2	1
29. Україна повинна співпрацювати з Росією і Білоруссю	5	4	3	2	1
30. Варто відкрити Радянський Союз	5	4	3	2	1

31. Україна повинна стати повноправним членом Євросоюзу	5	4	3	2	1
32. Україна повинна приєднатися до НАТО	5	4	3	2	1

33. ЯК ВИ ПОВОДИЛИ Б СЕБЕ У ВИПАДКАХ, КОЛИ ДІЇ ВЛАДИ ВИКЛИКАЮТЬ НЕВДОВОЛЕННЯ? (тільки одна відповідь)

1. Активно протестували б проти дій влади, що викликають обурення, навіть якщо могли б постраждати від цього
2. Взяли б участь у масових заходах, але тільки в тому випадку, якщо це не мало б негативних наслідків для Вас особисто
3. Активні форми протесту схвалюєте, але самі не готові брати в них участь
4. Вважаєте, що мітинги, демонстрації, пікети і т. ін. тільки посилюють напруженість у суспільстві та нічого не дають

34. ДЕ ВИ ЖИЛИ ДО ВСТУПУ У ВНЗ?

1. У селі
2. У селищі міського типу
3. У невеликому місті (до 250 тисяч)
4. У місті з населенням більше 250 тисяч
5. В обласному центрі
6. У столиці

ВКАЖІТЬ, БУДЬ ЛАСКА, ОСВІТУ ВАШИХ БАТЬКІВ (зробіть позначку у кожному стовпчику)

	35. Батька	36. Матері
Неповна середня (8 класів)	1	1
Загальна середня (10-11 класів)	2	2
Середня професійна освіта (ПТУ)	3	3
Середня спеціальна (технікум, медучилище і т.п.)	4	4
Незакінчена вища (не менше 3-х курсів)	5	5
Вища освіта	6	6
Є вчена ступінь (кандидат, доктор наук)	7	7

37. ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ МАТЕРІАЛЬНИЙ СТАН ВАШОЇ СІМ'Ї? (зробіть тільки одну позначку)

1. Грошей не вистачає навіть на найнеобхідніші продукти
2. Вся зарплата витрачається на продукти та купівлю необхідних недорогих речей
3. В основному грошей вистачає, але придбання товарів тривалого користування (телевізор, холодильник, меблі тощо) викликає певні труднощі
4. Живете у достатку, але придбати деякі дорогі речі (автомобіль, квартиру тощо) не в змозі
5. Маєте можливість придбати практично все, що забажаєте

38. ВАША СТАТЬ

1. Жіноча
2. Чоловіча

39. У ЯКОМУ ВНЗ ВИ НАВЧАЄТЕСЬ? _____

40. НА ФАКУЛЬТЕТІ ЯКОГО ПРОФІЛЮ ВИ НАВЧАЄТЕСЬ?

1. Економічного
2. Природничого
3. Гуманітарного
4. Технічного

41. НА ЯКОМУ КУРСІ ВИ НАВЧАЄТЕСЬ? _____

42. ЯК ВИ НАВЧАЄТЕСЬ?

1. Тільки на «відмінно»

2. На «добре» і «відмінно»
3. В основному на «добре»
4. В основному на «добре» і «задовільно»
5. В основному на «задовільно»

ДЯКУЄМО!

3.3. Методичні рекомендації до написання творчого завдання (есе)

Метою написання есе є актуалізація повсякденного досвіду та зіставлення його з термінологічною та концептуальною базою навчального курсу. Це завдання передбачає перевірку якості засвоєння студентами категоріального апарату соціології шляхом застосування соціологічних понять та концепцій до аналізу реальних чи віртуальних соціальних ситуацій.

Есе́, (від франц. *essai* – спроба, проба, нарис) – прозаїчне висловлювання невеликого об'єму і вільної композиції, що виражає індивідуальні враження і міркування з конкретного приводу або питання і свідомо не претендує на вичерпну відповідь.

Поради щодо побудови есе:

1. Будь-який твір есе варто розпочати зі вступу, в якому має бути висвітлено загальний соціологічний підхід до теми, вступ повинен містити проблемне завдання і відповідь на поставлене питання. Це теза есе. Теза чітко визначає межі написання есе. Автор есе не має права описувати все, що йому відомо в обсязі заданої теми, а лише те, що буде творчою відповіддю на поставлене питання у темі. Упродовж усього есе необхідно підкреслювати зв'язок поданих фактів з тезою.

2. Основна частина есе вибудовується з метою переконання читача. Для цього автор есе має використати вагомі аргументи. Спочатку варто викласти головні ідеї та факти, які підтверджуватимуть приклади до цих ідей.

Обсяг есе має бути не дуже великим (хоча не існує якихось чітких рамок і обмежень щодо обсягу есе).

Варіанти есе:

Варіант 1. «Інтерпретація фільму»

Проінтерпретувати, використовуючи категорії соціологічної науки, заданий сюжет фільму.

Варіант 2. «Експерсія»

Використовуючи соціологічні поняття та категорії, написати есе на основі теми проведеної експерсії.

Варіант 3. «Case-study» (ситуаційне завдання)

Розглянути реальну економічну проблему та запропонувати шляхи її дослідження соціологічними методами. Описати доцільність використання у даній ситуації обраного методу збору соціологічної інформації.

4. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Всього – 100 балів

Тестове завдання №1 (відповідь оцінюється 1 балом за одну правильну відповідь, всього – 14 балів)

Напишіть поняття, що відповідає кожному з перерахованих визначень

1.1. _____ тиражований документ, який містить певну сукупність логічно послідовних запитань, сформульованих за певними правилами.

1.2. _____ модель генеральної сукупності, певна кількість елементів генеральної сукупності, відібраних за спеціальними правилами, які будуть брати безпосередню участь у дослідженні.

1.3. _____ поняття, яке позначає психологічні, соціальні й культурні відмінності між чоловіками та жінками, що не є біологічними за походженням.

1.4. _____ це стійка сукупність людей, споріднених спільним історичним походженням, спільними стабільними особливостями мови й культури, а також усвідомленістю своєї єдності та відмінності від інших подібних утворень, зафіксованою у самоназві.

1.5. _____ угруповання людей на основі нерівного становища щодо основних соціальних ресурсів, які визначають стиль їхнього життя, життєві шанси та соціальні можливості спільно діяти.

1.6. _____ сукупність артефактів (художніх, музичних, візуальних та ін.), які стандартизуються, тиражуються та розповсюджуються у суспільстві за допомогою засобів масової комунікації (телебачення, радіо, преса, кіно, інтернет – ресурси).

1.7. _____ особлива соціально-демографічна група, що займає певне місце в соціальній структурі суспільства, характеризується процесом соціалізації, активного включення в різноманітні стратифікаційні верстви і соціальні підструктури – соціально-професійну, поселенську, сімейно-побутову та ін.

1.8. _____ правила поведінки, очікування і стандарти, що регулюють взаємодії людей.

1.9. _____ невелике об'єднання людей, між якими встановлюються прямі контакти емоційного характеру (дружба, кохання, симпатія).

1.10. _____ це форма суспільної свідомості, сукупність ідей, міфів, догм, поглядів та уявлень, почуттів та емоцій, традицій та звичаїв, у яких відображається навколишній світ через уявлення про надприродне.

1.11. _____ переміщення індивіда (соціальної групи) у соціальному просторі без зміни соціального статусу на одному й тому ж рівні.

1.12. _____ поділ суспільства на вертикально розташовані верстви (страти), які мають різний престиж, власність, владу, освіту, стиль життя тощо.

1.13. _____ галузь соціології, яка вивчає культуру як соціальний феномен, її місце і роль у взаємодії з іншими системами суспільства, а також взаємодію особистості, спільноти й суспільства.

1.14. _____ це історично визначена соціальна форма стосунків між чоловіком і жінкою, через яку суспільство впорядковує і санкціонує їхнє статеве життя, установлює подружні та батьківські права й обов'язки.

Тестове завдання № 2 (потребує короткої відповіді, яка оцінюється 2 балами, всього – 64 бали)

Знайдіть правильну відповідь і обведіть кружечком її цифрове позначення

2.1. Доповніть ланцюжок історичних типів етнічних спільнот:

- 1) _____
- 2) плем'я
- 3) народність;
- 4) нація.

2.2. Який тип міжетнічних відносин характеризується нав'язуванням однією групою своєї мови, звичаїв, культури, цінностей іншій:

- 1) геноцид;
- 2) сегрегація;
- 3) асиміляція;
- 4) інтеграція.

2.3. У якому рядку правильно визначено етапи процесу соціалізації:

- 1) ідентифікація, адаптація;
- 2) адаптація, інтеріоризація;
- 3) сублімація, інтеріоризація.

2.4. Об'єктивні, зовнішні щодо індивіда фактори, які спонукають його до певних дій:

- 1) мотив;
- 2) стимул;
- 3) інтерес;
- 4) установка;

2.5. Порівняйте поняття етнос і нація:

- 1) етнос – вища форма розвитку нації;
- 2) ці поняття є рівносильними, тотожними;
- 3) нація – вища форма розвитку етносу.

2.6. У якому рядку правильно наведені лише набуті статуси:

- 1) українка, вчитель, мати;
- 2) мати, одружена, лікар;
- 3) жінка, росіянка, дочка.

2.7. Девіантна поведінка – це:

- 1) протиправна поведінка;
- 2) поведінка, яка не узгоджується зі встановленими у суспільстві нормами;
- 3) асоціальна поведінка, яка тягне покарання.

2.8. Соціальний інститут, який забезпечує раціональний розподіл ресурсів суспільства, відповідає за адаптацію суспільства до зовнішнього середовища, це:

- 1) економіка;
- 2) політика;
- 3) освіта;
- 4) сім'я.

2.9. Соціальний тип особистості, який добре орієнтується в умовах соціального середовища, вмiє підкорити життєві обставини своїм планам; в орієнтаціях переважає службова кар'єра, особисте життя це тип:

- 1) гармонійний;
- 2) традиційний;
- 3) технократичний;
- 4) неадаптований.

2.10. Особливі риси, які вирізняють одну людину з-поміж інших, включно з її природними і соціальними, фізіологічними і психологічними, успадкованими й набутими властивостями:

- 1) особистість;
- 2) індивід;
- 3) людина;
- 4) індивідуальність.

2.11. Визначте, у якому рядку правильно наведені риси постіндустріального суспільства?

- 1) використання механізмів; комп'ютеризація; 50% працівників зайняті у промисловому виробництві;
- 2) відкритість суспільства; комп'ютеризація ; домінування сфери послуг;
- 3) комп'ютеризація; експортування сировини; неперервна освіта;
- 4) використання механізмів; 50% працівників зайняті у промисловому виробництві; боротьба з неписьменністю.

2.12. У якому рядку правильно зазначені межі молодіжного віку згідно з українським законодавством:

- 1) 14 – 28;
- 2) 14 – 35;
- 3) 15 – 29;
- 4) 14 – 30;
- 5) 15 – 30.

2.13. Епохою формування націй є:

- 1) феодалізм;
- 2) капіталізм;
- 3) постіндустріальне суспільство;
- 4) соціалізм.

2.14. Яка стратегія цінностей переважає сьогодні в економічній поведінці більшості працездатного населення світу?

- 1) одержувати максимально високі доходи будь-яким чином;
- 2) багато і чесно працювати при фіксованій зарплаті;
- 3) одержувати мінімальні доходи при мінімальних фізичних затратах;

2.15. Як називається безробіття, пов'язане з добровільним очікуванням або пошуком роботи?

- 1) фрикційне;
- 2) структурне;
- 3) циклічне;
- 4) приховане.

2.16. Що створюють у своїй єдності функції соціального управління?

- 1) управлінський об'єкт;
- 2) управлінську підсистему;
- 3) управлінський цикл;
- 4) управлінське рішення.

2.17. Управлінське рішення, основане на судженнях, це:

- 1) інтуїтивне рішення;
- 2) рішення законодавчого органу;
- 3) вибір, зумовлений знаннями, набутими досвідом;
- 4) рішення керівників соціальної організації.

2.18. Виберіть із нижче названого мету управлінського рішення:

- 1) позбавлення від певної проблеми;
- 2) рух до визначеної мети;
- 3) втрата повноважень;
- 4) визначення принципів.

2.19. Як називається безробіття, яке є результатом диспропорції попиту і пропозицій робочої сили?

- 1) фрикційне;
- 2) структурне;
- 3) циклічне;
- 4) приховане.

2.20. Зазначте, яка країна є батьківщиною соціологічної науки:

- 1) Німеччина;
- 2) Франція;
- 3) США;
- 4) Україна.

2.21. Аномія – це:

- 1) процес створення соціальних норм;
- 2) безнорм'я;
- 3) система суспільних норм.

2.22. Національність вказує на приналежність людини до політичної нації:

- 1) так;
- 2) ні.

2.23. Виберіть прізвища соціологів – представників теорії структурного функціоналізму:

- 1) Л. Козер; Т. Парсонс;
- 2) К. Маркс; Р. Дарендорф;
- 3) Р. Мертон; Т. Парсонс.

2.24. Соціальна дія (згідно з теорією М. Вебера) – це:

- 1) будь-яка дія людини;
- 2) усвідомлена, мотивована дія людини, яка співвідноситься з діями інших людей;
- 3) будь-яка дія, яка здійснюється між двома людьми.

2.25. Виберіть мікросоціологічні теорії:

- 1) теорія соціального обміну; теорія конфлікту;
- 2) теорія конфлікту; структурний функціоналізм;
- 3) структурний функціоналізм; символічний інтеракціонізм;
- 4) символічний інтеракціонізм; феноменологічна соціологія.

2.26. Відзначте, який з варіантів є зайвим:

- 1) постіндустріальне суспільство;
- 2) інформаційне суспільство;
- 3) традиційне суспільство;
- 4) суспільство сервісного класу.

2.27. Багатодітною є сім'я, у якій:

- 1) двоє і більше дітей;
- 2) троє і більше дітей;
- 3) четверо і більше дітей;
- 4) п'ятеро і більше дітей.

2.28. Нуклеарна сім'я – це сім'я:

- 1) бездітна;
- 2) у якій спільно мешкають декілька поколінь;
- 3) у якій влада належить батькові;
- 4) що складається з батьків і дітей.

2.29. Культура окремої специфічної соціальної спільноти, яка має власне бачення світу:

- 1) суперкультура;
- 2) субкультура;
- 3) девіантна культура;
- 4) масова культура.

2.30. Соціалізація – це процес, який:

- 1) завершується у 25 – 30 років;
- 2) завершується у 40 – 45 років;
- 3) завершується з виходом на пенсію;
- 4) триває протягом усього життя.

2.31. Егалітарна сім'я – це сім'я:

- 1) проста;
- 2) багатодітна;
- 3) у якій влада між подружжям розподілена порівну;
- 4) у якій сумісно проживає декілька поколінь.

2.32. Тип сім'ї, який характеризується залежністю дружини від чоловіка і дітей від батьків – це:

- 1) патріархальний тип сім'ї;
- 2) дітоцентристський тип сім'ї;
- 3) подружній тип моногамної сім'ї;

4) нуклеарна сім'я.

Тестове завдання № 3 (допишіть правильні відповіді, оцінюється 2 балами, всього – 20 балів)

3.1. Запишіть, які з типів стратифікації належать до закритої системи стратифікації, а які – до відкритої: рабство, касти, класи, страти

- 1) **закрита** _____;
- 2) **відкрита** _____.

3.2. Допишіть невказаний метод збору соціологічної інформації:

- 1) опитування;
- 2) спостереження;
- 3) експеримент;
- 4) _____.

3.3. Допишіть логічний ланцюжок складових елементів суспільства:

- 1) соціальні спільноти;
- 2) соціальні організації;
- 3) _____.

3.4. Допишіть основні підструктури суспільства:

- 1) соціально-етнічна;
- 2) соціально-професійна;
- 3) соціально-класова;
- 4) соціально-територіальна
- 5) _____.

3.5. З його іменем пов'язується започаткування соціології в Україні (80-і рр. XIX ст.).

3.6. Доповніть перелік основних функцій соціології:

- 1) теоретико-пізнавальна;
- 2) описово-інформаційна;
- 3) прогнозування і планування;
- 4) _____.

3.7. Допишіть пропущений вид соціологічного дослідження:

- 1) розвідувальне;
- 2) аналітичне;
- 3) _____.

3.8. Запитання є відкритим, напівзакритим чи закритим?

”Оцініть, будь ласка, своє матеріальне становище на певний момент:

- 1) стабільне;
- 2) досить стабільне;
- 3) досить погане;
- 4) дуже погане;
- 5) важко відповісти. ”

3.9. Запитання є контактним, фільтруючим, контрольним?

“Чи підробляєте Ви у вільний від навчання час:

1. Так;
2. Ні, але шукаю роботу (переходьте до пит. 7);

3. Ні.”

3.10. Визначте, якого типу наведене курсивом запитання анкети: альтернативне чи неальтернативне?

"Для Вас робота - це (вказуйте декілька відповідей):

1. спосіб отримання грошей;
2. спосіб життя;
3. засіб спілкування;
4. можливість самореалізації;
5. інше _____.

Завдання № 4. (6 балів)

Поясніть поняття „субкультура”. Опишіть одну з молодіжних субкультур.

5. ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

www.sau.kiev.ua – сайт Соціологічної асоціації України;
www.sociology.kharkov.ua – соціологічні ресурси соціологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
http://i-soc.com.ua/institute/el_library.php – електронна бібліотека Інституту соціології НАН України;
www.meta-ukrain.com – дані про соціологічні публікації в Україні;
www.uceps.com.ua/ukr/all/sociology – архів соціологічних даних Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, м. Київ;
www.ukrstat.gov.ua – статистичні матеріали Держкомстату України;
www.unesco.org/general/eng/infoserv/doc/journals/sociology.html – електронні видання наукової періодики з соціології;
www.pscw.uva.nl/sociosite/index/html – Інформаційно-пошукова система з соціології;
www.socd.univ.kiev.ua/RES/ – ресурси факультету соціології Київської національного університету імені Тараса Шевченка;
<http://kpspddru.ucoz.ua/load> – ресурси кафедри правознавства, соціології та політології Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;
<http://soc-research.info> – Соціологічний блог;
<http://www.socis.kiev.ua> – Центр соціальних та маркетингових досліджень SOCIS;
<http://csep.org.ua> – Центр соціальних експертиз;
<http://institute.gorshenin.ua> – Інститут Горшеніна;
<http://www.kiis.com.ua> – Київський міжнародний інститут соціології.
<http://www.ratinggroup.com.ua> – Соціологічна група «Рейтинг»;
<http://www.uisr.org.ua> – Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременко;

<http://umg.ua/ru/group/fom.php> – ФОМ-Україна (Фонд общественное мнение);

<http://www.dif.org.ua> – Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучерова;

<http://www.smc.org.ua> – Центр «Соціальний моніторинг»;

<http://www.razumkov.org.ua/ukr/index.php> – Центр Разумкова (Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова).

6. КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Анкета – тиражований документ, який містить певну сукупність логічно послідовних запитань, сформульованих за певними правилами.

Аномія – стан соціальної системи, за якого значна частина індивідів, знаючи про існування обов'язкових норм, ставиться до них негативно або байдуже.

Артефакт – об'єкт, створений у результаті діяльності людей.

Бюрократія – ієрархічна організація, що ґрунтується на безпосередній службовій залежності підлеглих від керівників, урегульована правовими приписами організація, персонал якої одержує постійну грошову винагороду за роботу.

Взірець – культурне утворення, що визначає, як індивід має реагувати на ситуацію, важливу для нього самого та його оточення, щоб поводитися відповідно до очікувань і не потрапити в конфлікт з іншими членами групи (Я. Щепанський). Найчастіше повторювальний спосіб поведінки в певних ситуаціях.

Вибіркова сукупність (вибірка) – модель генеральної сукупності, певна кількість елементів генеральної сукупності, відібраних за спеціальними правилами, які будуть брати безпосередню участь у дослідженні.

Влада – контроль над благами і ресурсами, який дає можливість досягти визначеної мети навіть за умов опору інших, здатність ефективно впливати на поведінку окремих індивідів і груп.

Вторинна група – об'єднання людей, між якими майже відсутні емоційні зв'язки, а їхня взаємодія зумовлена прагненням досягти певної мети (найчастіше це професійні, виробничі спільноти, наприклад, трудовий колектив, студентська група, виробнича бригада).

Генеральна сукупність – уся досліджувана соціальна спільнота, яка є носієм проблеми й постає об'єктом соціологічного дослідження.

Гендер – поняття, яке позначає психологічні, соціальні й культурні відмінності між чоловіками та жінками, що не є біологічними за походженням. Гендер, на відміну від статі, - це спосіб інтерпретації біологічного, закріплений писаними й неписаними традиціями і нормами суспільства.

Гіпотеза – це наукове передбачення про структуру соціальних об'єктів, механізм їхньою функціонування і розвитку, що висувається для пояснення будь-яких соціальних фактів, явищ і процесів, яке необхідно або підтвердити, або відкинути.

Глобальний – всеохоплюючий; такий, що охоплює усю земну кулю.

Групова соціальна спільнота (соціальна група) – сукупність індивідів, яка існує реально, фіксується емпірично, характеризується відносною цілісністю і стійкістю, є самостійним суб'єктом історичної та соціальної дії.

Девіантна поведінка – дії індивідів (груп), які суперечать установленим у суспільстві нормам.

Диспозиція особистості – схильність особистості до певного сприйняття умов діяльності та до певної поведінки в цих умовах.

Економічна свідомість – це погляди, потреби, інтереси, ідеї, уявлення, настрої, переконання стосовно економічних процесів і явищ, власного соціально-економічного становища, про види трудової діяльності, про можливості трудової кар'єри та ін.

Економічна соціологія – міжгалузевий науковий напрям, галузь соціологічного знання, що вивчає економіку як соціальний інститут, закономірності її розвитку і функціонування.

Експертне опитування – різновид опитування, під час якого респондентами є експерти-фахівці у певній галузі.

Емпіричні соціологічні дослідження – спосіб вивчення дійсності, предметом аналізу якого є різноманітні дії, погляди, настрої, потреби, інтереси людей чи соціальних спільнот.

Еліта – передова творча частина політичного, економічного й культурного життя суспільства.

Етнос – це стійка сукупність людей, споріднених спільним історичним походженням, спільними стабільними особливостями мови й культури, а також усвідомленістю своєї єдності та відмінності від інших подібних утворень, зафіксованою у самоназві.

Етносоціологія – це спеціальна соціологічна теорія, яка вивчає генезис, сутність, функції, загальні закономірності розвитку етносів, міжетнічні відносини, механізм взаємозв'язку етнічних і соціальних явищ.

Загальнотеоретична соціологія – вищий рівень узагальнюваного знання про соціальні процеси, формування та розвиток соціальних відносин, закономірності соціального життя.

Звичаї – форми регуляції діяльності і відносин людей, які відтворюються у певному суспільстві, соціальній спільноті і групі і є звичними для їхніх членів.

Інтерв'ю – бесіда за заздалегідь складеним планом з метою отримання соціологічних даних.

Інституціоналізація – процес виникнення соціального інституту.

Кейс-стаді (монографічне дослідження) – тип якісного дослідження, що передбачає виокремлення соціального явища як показового випадку і цілісне, всебічне, інтенсивне вивчення його в природному контексті з використанням різноманітних джерел даних.

Кар'єра – піднесення свого соціального, кваліфікаційного, політичного чи наукового статусу на основі реалізації своїх здібностей.

Клас – угруповання людей на основі нерівного становища щодо основних соціальних ресурсів, які визначають стиль їхнього життя, життєві шанси та соціальні можливості спільно діяти.

Конфлікт – зіткнення двох сторін в організації, метою якого є отримання матеріальних і духовних цінностей.

Контент-аналіз – формалізований метод інтерпретації змісту й структури текстів повідомлень мас-медіа.

Контркультура – субкультура, цінності та норми якої суперечать цінностям і нормам культури, що домінує.

Культура елітарна – сукупність артефактів, що належать до класичних взірців мистецтва, музики, літератури та споживаються переважно культурною елітою суспільства.

Культура масова – сукупність артефактів (художніх, музичних, візуальних та ін.), які стандартизуються, тиражуються та розповсюджуються у суспільстві за допомогою засобів масової комунікації (телебачення, радіо, преса, кіно, Інтернет – ресурси).

Культура національна – сукупність самобутніх досягнень певного народу, в яких втілюються його історичні символи, цінності й традиції.

Мала соціальна група – малочисельна за складом (до 30 осіб) соціальна група, учасники якої об'єднані спільною діяльністю і перебувають у безпосередньому стійкому особистому спілкуванні, що є основою для виникнення як емоційних стосунків, так і особливих групових цінностей.

Маргінал – індивід (група), що характеризується проміжним чи пограничним становищем щодо певних соціальних спільнот – класових, соціальних, культурних, з втратою приналежності до конкретної спільноти.

Масова соціальна спільнота – сукупність індивідів, яких об'єднують певні спільні погляди, схильності, смаки тощо (фани естрадних зірок, уболівальники спортивних команд).

Ментальність – рівень усвідомлення процесів, подій; позиція людини, організації, суспільства.

Метод – спосіб, який дослідник використовує для збирання, обробки та аналізу даних.

Молодь – особлива соціально-демографічна група, що займає певне місце в соціальній структурі суспільства, характеризується процесом соціалізації, активного включення в різноманітні стратифікаційні верстви і соціальні підструктури – соціально-професійну, поселенську, сімейно-побутову та ін.

Мотивація праці – усвідомлене спонукання до активної трудової діяльності суб'єкта, пов'язане з намаганням задовольнити певні потреби.

Натуралізм – напрям у соціології, представники якого намагалися зрозуміти соціальне через природниче, біологічне, пояснювали розвиток суспільства різними природними чинниками – кліматичними умовами, географічним середовищем, расовими особливостями людей та ін.

Національна політика – це цілеспрямована діяльність з регулювання відносин між етносами, націями, що виявляється у свідомому впливі державних

і суспільних організацій на розвиток міжнаціональних і міжетнічних відносин з метою їхньої гармонізації.

Національні відносини – це відносини між націями, народностями, етнічними групами та їхнім державними утвореннями.

Нація – стійка сукупність людей, що історично склалася на основі спільності території, мови, економічного життя і психічного складу, які знайшли свій вияв у єдиній культурі та самосвідомості.

Норми – правила поведінки, очікування і стандарти, що регулюють взаємодії людей (Н. Смелзер).

Обряди – це сукупність символічних стереотипних колективних дій, що втілюють у собі ті чи інші соціальні ідеї, уявлення норми й цінності і викликають певні колективні почуття.

Опитування – спосіб отримання інформації про суб'єктивний світ людей, їхні уподобання, мотиви діяльності, цінності, настрої, думки.

Первинна група – невелике об'єднання людей, між якими встановлюються прямі контакти емоційного характеру (дружба, кохання, симпатія).

Програма соціологічного дослідження – науковий документ, у якому обґрунтовуються методологічні і методичні прийоми дослідження соціального явища або процесу.

Релігійна свідомість – це форма суспільної свідомості, сукупність ідей, міфів, догм, поглядів та уявлень, почуттів та емоцій, традицій та звичаїв, у яких відображається навколишній світ через уявлення про надприродне.

Репрезентативність вибірки – властивість вибіркової сукупності відтворювати основні характеристики генеральної сукупності.

Респондент – особа, яка є джерелом інформації у соціологічному опитуванні.

Сім'я – це соціальний інститут і, водночас, мала соціальна група, що має історично визначену структуру, члени якої пов'язані родинними чи шлюбними стосунками, спільністю побуту, взаємною відповідальністю та виховання дітей.

Соціалізація – процес інтеграції індивіда в суспільство, в різні типи соціальних спільностей (група, соціальний інститут, соціальна організація) через засвоєння ним елементів культури соціальних норм і цінностей на основі яких формуються соціально значущі риси особи називається.

Соціальна група – сукупність індивідів, яка існує реально, фіксується емпірично, характеризується відносною цілісністю і стійкістю, є самостійним суб'єктом історичної та соціальної дії.

Соціальна дія (за М. Вебером) – така дія, яка згідно з намірами дійової особи, співвідноситься з діями інших людей і орієнтована на них.

Соціальна діяльність – це завжди прояв людської активності з метою зміни чи перетворення елементів навколишнього світу, свідомості самої людини. Їй завжди притаманні цілеспрямованість, свідомий характер, бо її суб'єктом може бути лише людина. Це процес, що включає мету, засоби, результати.

Соціальна допомога – система заходів, що передбачають створення умов реалізації законів, соціальних програм та забезпечення роботи мережі

соціальних закладів, дії яких спрямовані на збереження соціального статусу громадян, які через різні обставини мають соціальні негаразди.

Соціальна мобільність – це процес зміни індивідом чи соціальною групою свого місця у соціальному просторі.

Соціальна мобільність вертикальна – переміщення індивіда (соціальної групи) зі зміною соціального статусу вгору або вниз.

Соціальна мобільність горизонтальна – переміщення індивіда (соціальної групи) у соціальному просторі без зміни соціального статусу на одному й тому ж рівні.

Соціальна організація – цільова соціальна система, призначена для координації діяльності двох і більше людей, шляхом розподілу праці та ієрархізації влади.

Соціальна підтримка – це діяльність органів місцевого самоврядування, громадських фондів та організацій, яка спрямована на конкретну людину чи групу людей, що потребують невідкладної соціальної допомоги.

Соціальна політика – це діяльність держави і організацій громадянського суспільства, яка спрямована на відпрацювання системи заходів, що забезпечують діяльність соціальних інститутів зі створення в суспільстві умов для реалізації громадянами своїх соціальних прав.

Соціальна роль – модель поведінки особистості, об'єктивно задана соціальним статусом особистості.

Соціальна система – це явище або процес, що складається із певної сукупності елементів (основним елементом є люди), що є у взаємозв'язку та взаємодії і утворюють єдине ціле.

Соціальна спільнота – це реальна сукупність індивідів, об'єднаних відносно стійкими зв'язками, відносинами, яка має загальні ознаки, що надають їй неповторності, унікальності і відрізняють від інших.

Соціальна стратифікація – поділ суспільства на вертикально розташовані верстви (страти), які мають різний престиж, власність, владу, освіту, стиль життя тощо.

Соціальна структура суспільства – система соціально-демографічних (молодь, пенсіонери), соціально-територіальних (міське, сільське населення), соціально-професійних (учителі, менеджери, підприємці), соціально-етнічних (українці, поляки, білоруси), соціально-класових (класи, страти) спільнот та відносин між ними.

Соціальне – це сукупність тих чи інших властивостей і особливостей соціальних відносин, що інтегрована індивідами або спільнотами в процесі спільної діяльності (взаємодії) в конкретних умовах.

Соціальне управління – це свідомий, цілеспрямований вплив на соціальний об'єкт (системи, організації, інститути), явища чи процеси з метою приведення напрямку та темпів їх розвитку й функціонування у відповідність до дії об'єктивних суспільних законів на макро- та мікрорівні.

Соціальний захист – це система заходів, спрямованих на ліквідацію перешкодо реалізації громадянами своїх соціальних прав.

Соціальний зв'язок – це соціальна дія, що виражає залежність людей чи груп, зумовлену спільною діяльністю конкретних спільностей, у певний час для досягнення тих чи інших цілей.

Соціальний інститут – сталий комплекс формальних і неформальних правил, принципів, норм, які регулюють різні сфери людської діяльності.

Соціальний порядок – це збалансована система відносин між суспільством і державою, яка створює конкретні соціальні структури для впорядкування дій різних індивідів та соціальних груп з метою досягти взаємної погоджуваності та передбачуваності дій.

Соціальний статус особистості – позиція особистості у соціальній системі, пов'язана з належністю до певної групи чи спільноти.

Соціальний тип особистості – результат взаємодії історико-культурних і соціально-економічних умов життєдіяльності людини, сукупність повторюваних властивостей людини як істоти соціальної.

Соціальні відносини – відносини між групами людей або окремими їх представниками, що посідають різне місце в суспільстві, беруть певну участь в його політичному, економічному й духовному житті, відрізняються один від одного способом життя, рівнем і джерелами доходів, структурою особистого споживання.

Соціальні норми – правила поведінки, очікування і стандарти, які регулюють поведінку людей, суспільне життя відповідно до цінностей певної культури і зміцнюють стабільність та єдність суспільства.

Соціальні санкції – це система винагород за виконання норм, тобто за конформізм, і покарань за відхилення від них, тобто за девіацію.

Соціологічне дослідження – це система логічно послідовних, методологічних, методичних і організаційно-технічних процедур, яка дає змогу одержати нові достовірні знання про об'єкт, що вивчається, для розв'язання соціальних проблем.

Соціологія – це наука про суспільство як цілісну систему, механізми її функціонування і розвитку, що здійснюються через сукупність сумісних дій та взаємозв'язків суб'єктів суспільного процесу – індивідів та соціальних спільнот.

Соціологія культури – галузь соціології, яка вивчає культуру як соціальний феномен, її місце і роль у взаємодії з іншими системами суспільства, а також взаємодію особистості, спільноти й суспільства.

Соціологія праці – це галузь соціології, яка вивчає соціальні групи та індивідів, що включені до процесу праці, а також їхні професійні та соціальні ролі й статуси, умови й форми їхньої трудової діяльності

Соціологія сім'ї – це спеціальна соціологічна теорія, галузь соціології, яка вивчає формування, розвиток і функціонування сім'ї, шлюбно-сімейних відносин у конкретних культурних та соціально-економічних умовах.

Соціологія управління – спеціальна соціологічна теорія, яка вивчає закономірності, засоби, форми та методи цілеспрямованого впливу на соціальні відносини й процеси, що відбуваються в суспільстві та його підсистемах з метою впорядкування, підтримки, збереження його оптимального функціонування й розвитку або зміни, переведення до іншого стану.

Соціометричний метод – це метод зібрання первинної соціальної інформації про міжособові відносини в малих соціальних групах.

Спеціальні соціологічні теорії – теорії, які вивчають закономірності розвитку окремих спільнот, груп чи сфер людської діяльності.

Спостереження – це метод цілеспрямованого, певним чином фіксованого сприйняття дослідницького об'єкта.

Стиль життя – зразки й моделі споживання матеріальних, соціальних і культурних благ; певний смак і навички дотримуватися певних правил і ритуалів, що регулюють повсякденне життя.

Страйк – це групова, організована і цілеспрямована тимчасова відмова працівників від участі в регламентованій трудовій діяльності з метою задоволення органами управління висунутих страйкарями вимог.

Субкультура – система цінностей і норм, що відрізняє культуру певної групи від цінностей та норм культури, що домінує.

Суспільство – це спосіб буття людства, сукупність історичних форм сумісної життєдіяльності, що постійно розвиваються.

Традиції – елементи соціокультурної спадщини, які передаються з покоління в покоління.

Трудова адаптація – особливий вид взаємодії працівника з навколишнім трудовим середовищем, процеси стимулювання і соціального контролю у сфері праці.

Трудова мотивація – це процес вибору людиною обґрунтування свого способу участі в трудовій діяльності.

Трудовий колектив – це об'єднання для спільних дій заради досягнення суспільно-корисних цілей людей, які пов'язані єдністю інтересів, оформлені структурно і мають органи управління, дисципліни і відповідальності.

Управлінські відносини – це особливий тип соціальних відносин, які не можна звести до базисних або надбудовних чи техніко-економічних відносин.

Цінності – це матеріальні предмети, ідеї чи риси, щодо яких індивід або група займають оцінювальну позицію, приписуючи їм особливу роль у житті, відчуваючи необхідність у них, намагаючись оволодіти ними.

Шлюб – це історично визначена соціальна форма стосунків між чоловіком і жінкою, через яку суспільство впорядковує і санкціонує їхнє статеве життя, устанавлює подружні та батьківські права й обов'язки.

ПРЕДМЕТНИЙ ТА ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Анкета – 10
Белл Деніел – 13
Вебер Макс – 7
Вибіркова сукупність (вибірка) – 10
Генеральна сукупність – 10
Гендер – 23
Гіпотеза – 9
Глобалізація – 14
Групова соціальна спільнота – 13
Грушевський Михайло – 7
Дарендорф Ральф – 7
Драгоманов Михайло – 7
Дюркгейм Еміль – 7
Економічна свідомість – 25
Економічна соціологія – 26
Експертне опитування – 10
Емпіричні соціологічні дослідження – 10
Етнос – 40
Етносоціологія – 39
Зіммель Георг – 7
Інституціоналізація – 14
Інтерв'ю – 10
Кістяківський Богдан – 7
Конт Огюст – 6
Клас – 17
Мала соціальна група – 14
Маргінал – 17
Маркс Карл – 13
Масова соціальна спільнота – 14
Мертон Роберт – 7
Мід Джордж-Герберт – 7
Молодь – 24
Національна меншина – 39
Національна політика – 40
Національні відносини – 39
Нація – 40
Опитування – 10
Паблік рілейшинз – 34
Парсонс Толкотт – 7
Первинна група – 14
Програма соціологічного дослідження – 10
Релігійна свідомість – 37
Репрезентативність вибірки – 10
Респондент – 10

Ростоу Уолт – 13
Сім'я – 23
Сміт Адам – 27
Соціалізація – 20
Соціальна поведінка – 21
Соціальна дія – 21
Соціальна мобільність – 17
Соціальна мобільність вертикальна – 17
Соціальна мобільність горизонтальна – 17
Соціальна організація – 14
Соціальна система – 13
Соціальна спільнота – 17
Соціальна стратифікація – 17
Соціальна структура суспільства – 17
Соціальний інститут – 14
Соціальний статус особистості – 20
Соціальний тип особистості – 21
Соціальні відносини – 14
Соціальні норми – 13
Соціальні санкції – 13
Соціологія – 1
Соціологія культури – 36
Соціологія праці – 30
Соціологія управління – 33
Соціологія сім'ї – 23
Соціометричний метод – 10
Спенсер Герберт – 6
Спостереження – 10
Уорнер Ллойд – 17
Шаповал Микита – 7
Шлюб – 23

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Богданна Григорівна ГВОЗДЕЦЬКА

СОЦІОЛОГІЯ

Редактор

Ірина Невмережицька

Підписано до друку 2015. Формат 60x84/16.

Папір офсетний. Гарнітура "Times New Roman". Умовн. друк. арк. 2,88.

Наклад 100 прим.